

h

HUIS
VAN
HILDE

Archeologiecentrum
Noord-Holland

Noord-Hollandse
Archeologische
Publicaties - 5

Castricum Oosterbuurt

Hilde komt eindelijk thuis

Aardewerkonderzoek met nieuwe inzichten

Frans Diederik

Noord-Hollandse
Archeologische
Publicaties - 5

Castricum Oosterbuurt

Hilde komt eindelijk thuis

Aardewerk onderzoek met nieuwe inzichten

Frans Diederik

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Inleiding	7
Hoofdstuk 2 Werkwijze onderzoek	11
2.1 Tekeningen	11
Hoofdstuk 3 Datering	13
3.1 Dateringen volgens Hagers en Sier	13
Hoofdstuk 4 Sporen van het onderste niveau	15
4.1 Structuur 24	15
4.2 Structuur 39	16
4.3 Structuur 75	16
4.4 Structuren 80, 82 en 92, de waterputten	16
4.5 Structuur 141	17
4.6 Structuur 147	17
4.7 Structuur 153	17
Hoofdstuk 5 De tweede bewoningsperiode	18
5.1 Structuur 1	18
5.2 Structuur 16	19
5.3 Structuur 22	19
5.4 Structuur 62	19
5.5 Structuur 63	20
5.6 Structuur 65	20
5.7 Structuren 91, 97 en 99	20
5.8 Structuur 112	21
5.9 Structuur 136	21
5.10 Structuur 137	21
Hoofdstuk 6 Derde periode	25
6.1 Volgorde van sporen en structuren uit de laatste fase	27
6.2 Structuur 17, de gracht	27
6.3 Structuren 33, 34, 38, 45 en 46	29
6.4 De kuilen 40, 41 en 44	29
6.5 Structuur 41	30
6.6 Structuur 44	31
6.7 Structuur 67	31
6.8 Structuur 72	31
6.9 Structuur 73	32
6.10 Structuur 79a en b	32
6.11 Structuur 11 en 132	32
6.12 Schuur 126	32
6.13 Waterput 98	32
6.14 Structuur 109	34
6.15 Waterput 110	34
6.16 Waterput 131	34

Hoofdstuk 7 Overige vondsten uit de vierde en vijfde eeuw	35
7.1 L – Ia	35
7.2 L – Ib	35
7.3 L – Ic	35
7.4 L – Id	36
7.5 L – Ie	36
7.6 L – If	36
7.7 L – Ig	36
7.8 L – Ih	36
7.9 L – IIIa	36
7.10 L – IIIb	37
7.11 L – IIIc	35
7.12 L – IVa	35
7.13 L – IVb	35
7.14 L – IVc	35
7.15 L – IVd	36
7.16 L – IVe	36
7.17 L – IVf	36
7.18 L – IVg	36
7.19 L – IVh	36
7.20 L – VIa	36
7.21 De typen L – VIb en c	39
Hoofdstuk 8 Munten en hakbrons	40
Hoofdstuk 9 Tussenstand	43
Hoofdstuk 10 Grijs gedraaid aardewerk	44
10.1 Duits vormenrepertoire in inheems vervaardigd aardewerk	46
Hoofdstuk 11 Verschil en overeenkomst met Schagen	48
Hoofdstuk 12 Het uiterlijk van de nederzetting in de vierde eeuw	49
12.1 Versterkte plaats	49
Hoofdstuk 13 Statistische gegevens	50
13.1 Rand typen	50
13.2 Rand afwerking	50
13.3 Versiering	51
13.4 Pot typen	51
13.5 Pot grootte van het Friese aardewerk	52
13.5.1 Type F – I	52
13.5.2 Type F – II	55
13.5.3 F – III	55
13.5.4 F – IV	56
13.5.5 F – V	56
13.5.6 Conclusies uit het vergelijk	57
13.6 Vormgeving pot voeten	57
Hoofdstuk 14 Gebruikte literatuur	58

Gezichtsreconstructie van Hilde uit de Oosterbuurt.

Castricum Oosterbuurt een onderzoek uit 1996 opnieuw tegen het licht gehouden

Hoofdstuk 1 | Inleiding

Op uitnodiging van de Provincie Noord-Holland heeft Archeocultura het materiaal van het onderzoek uit 1996 opnieuw bekeken. De aanleiding daartoe was de hernieuwde belangstelling die was gewekt door het diepgaande onderzoek dat was ingesteld naar de mysterieuze jonge vrouw die op het terrein van Oosterbuurt was begraven en wier ouderdom niet in overeenstemming was met de globale onderzoeksresultaten. De vasthoudendheid van R.A. van Eerden, dat skelet en nederzetting met elkaar in tijd gezet moesten kunnen worden heeft zeker bijgedragen tot dit onderzoek.

De publicatie van J-K. Hagers en M.Sier, die in 1999, luttele jaren na het afsluiten van het onderzoek verscheen, was een unicum waar het ging om het snel presenteren van

opgravingsgegevens. Het was in Nederland een slechte gewoonte om veel te onderzoeken, maar om daar nooit, of pas jaren later over te publiceren. Tegenwoordig geldt een verplichting tot publicatie binnen een gestelde tijd na afronding van het veldonderzoek.

De snelle publicatie was dus voor die tijd een huzarenstukje waarvoor, ook nu nog, niets dan lof is te geven; er bestonden echter toen ook al vragen die niet, of niet goed beantwoord konden worden. Zo was er de kwestie van het dateren van verschijnselen en structuren, wat vaak gebeurde op basis van de dateerbaarheid van aangetroffen (Romeins) importmateriaal. Gelukkig werd deze datering vaak ondersteund door een redelijk groot aantal C14 en dendrochronologische dateringen.

Opgraving grafveld Oosterbuurt: M. Sier en A. de Haan.

Inheems, Fries aardewerk.

Op basis hiervan ontstond het beeld van een organisch gegroeide inheemse nederzetting die vanaf ongeveer 100 n. Chr. zich in enkele fasen ontwikkelde tot aan het einde van de derde eeuw. Voor de periode daarna hield het op: een vijfde-eeuwse haarnaald, enkele muntjes en een bronzen scheermes zouden evengoed kunnen behoren tot de Merovingische nederzetting die rond 650 op het zelfde terrein werd gesticht.

Maar dan was er nog 'Hilde', het skelet van de betrekkelijk jonge vrouw die op onconventionele wijze in een bestaande kuil was begraven; zij droeg namelijk een glazen collier met goudfolie erin verwerkt, van een type dat, op zijn vroegst in de late vierde eeuw kan worden gedateerd. Later onderzoek heeft uitgewezen dat zij omstreeks 380 is begraven en dat zij rond 350 werd geboren in de Harz in Duitsland. Ook heeft onderzoek van isotopen gehaald uit haar skelet, aangetoond dat zij reeds geruime tijd in Castricum had gewoond voordat ze stierf. Ook haar niet genezen botbreuk in haar arm en begraving op haar buik maakt het mysterie rondom haar meer en meer intrigerend. Hilde behoort tot de best onderzochte menselijke resten in Nederland. Het meest opmerkelijke is echter het ontbreken van een huis voor Hilde in het gedane onderzoek. De meest recente behuizing zou rond 280 zijn gebouwd en de gangbare opvatting dat een houten huis hooguit 40 jaar zou meegaan, leverde geen woning voor Hilde op.

Onderzoek dat in de jaren '90 van de twintigste eeuw nog in de kinderschoenen stond, was de datering van inheems vervaardigd aardewerk. Vaak kwam een datering niet verder dan: 'Late IJzertijd of Romeinse Tijd' en dat is natuurlijk een periode van vier of vijf eeuwen. Voor de datering van sporen en structuren werd dit aardewerk ongeschikt geacht. Gelukkig zijn er na 1995 diverse gedegen onderzoeken geweest naar deze vondstgroep, waardoor een veel nauwkeuriger datering mogelijk is¹⁾. De hierna volgende studie beoogt dan ook in ieder geval aannemelijk te maken dat er in de tijd van Hilde op het onderzochte gebied tot ruim in de vierde eeuw gewoond en gewerkt werd.

1) Zie de literatuurlijst bij Van Heeringen, Taayke en Diederik.

Hoofdstuk 2 | Werkwijze onderzoek

Alle dozen met aardewerk, die opgeslagen stonden in het provinciaal depot voor Bodemvondsten, werden volledig geregistreerd en beschreven volgens een door de schrijver ontwikkelde methodiek.

Naast de administratieve gegevens van vindplaats werd een hele serie eigenschappen van individuele scherven genoteerd. Omdat het doel van het onderzoek was om het archeologische hiaat tussen 280 en 380 te vullen, werden voor een volledige beschrijving grote en/of bijzondere stukken geselecteerd. Wandscherven werden geteld en kleine fragmenten werden als groep genoteerd. Later werden nog enkele gegevens over dateringen uit de publicatie van Hagers en Sier opgenomen voor een zo compleet mogelijk beeld. De uiteindelijke database omvat bijna 35.000 voorwerpen en bestaat uit ruim 4.000 records over individuele voorwerpen en clusters materiaal.

De individuele beschrijving van een compleet stuk aardewerk omvat 20 velden die hierna worden toegelicht:

- 1 *Rand type*: vijf hoofdtypen werden onderscheiden; A, B, C, D en E²⁾
- 2 *Steilte*: 'a' is vlakliggend en 'd' is vrijwel rechtop³⁾. Extra toevoegingen als 'facet', of 'verdikt' geven extra informatie.
- 3 *Afwerking*: 'recht' en 'rond' konden worden gecombineerd met versieringsgegevens als 'kabel', 'kartel', 'vingertop', 'vingertop-nagel' et cetera.
- 4 *Diameter van de rand* werd aan de buitenzijde gemeten.
- 5 *Centimeters bewaard*: de lengte van de bewaarde rand werd genoteerd.
- 6 *Percentage bewaard*: een formule waarbij het percentage van de bewaarde lengte ten opzichte van de oorspronkelijke omvang wordt bepaald als indicatie voor de fragmentatie.
- 7a *Pot type*: hiervoor werd de indeling gebruikt die eerder door de schrijver werd geïntroduceerd⁴⁾.
- 7b *Materiaal*: steen, glas, import TS, inheems, etc.; vrije

omschrijvingen om de inhoud van een spoor duidelijk te maken.

- 8 *Hals type*: zie voor deze typen de betreffende afbeelding.
- 9 *Overgang rand naar schouder*: scherp, rond en flauw werden als criterium gebruikt.
- 9a Was die overgang voorzien van een schouderknik, werd 'sk' toegevoegd.
- 10 *Buikvorm*: scherp (knik), rond en ovoïde bleken toereikend voor vrijwel alle keramiek.
- 11 *Hoogte totaal*: de totale hoogte van voet tot rand.
- 12 *Breedte*: dit is de maximale buikomvang van de pot.
- 13 *Breedte in cm onder de rand*: is het aantal centimeters dat de grootste buikomvang zich onder de rand bevindt.
- 14 *Bodemtype*: zie hiervoor het schema.
- 14b *De diameter van de voet*.
- 15 *Afwerking boven*: 'ruw', 'glad', 'gepolijst' waren de meest voorkomende afwerkingen.
- 16 *Afwerking onder*: naast de hierboven gemelde afwerkingen werd 'besmeten' vaak aangetroffen.
- 17 *Oor*: de aanwezigheid van een of meerdere oren wordt hier aangegeven.
- 18 *Vershraling*: 'pot, plant, sand, shell' of een combinatie daarvan; 'invis' als er geen zichtbaar materiaal was.
- 19 *Verbrand?*: hier wordt 'ja' of 'nee' ingevuld.
- 20 *Kleur buiten*: hier worden ook de Engelse woorden in combinatie gebruikt, zoals 'orbe' voor 'orange-beige'.
- 21 *Bijzonderheden*: een open veld voor ieder denkbaar opvallend fenomeen.

Bij de bijzonderheden kwam herhaald voor dat een opmerking moest worden geplaatst over de vorm van de schouder- een gemis in de lijst, zodat die in een volgend geval zeker opgenomen moet worden.

2.1 Tekeningen

In totaal werden er meer dan 325 stukken keramiek geselecteerd om te worden getekend.

Met deze tekeningen werd vervolgens een overzicht gemaakt van de inhoud van de belangrijkste 'structuren' zoals die door Hagers en Sier werden onderscheiden. Op basis van de nieuwste inzichten werd een globale datering voor iedere structuur gegeven, die werd vergeleken met de datering uit

2) Zie Diederik 2012

3) Zie Diederik 2002

4) Zie Diederik 2002

<< **Afb. 1** Veel materiaal zat in grote hoeveelheden ongesorteerd open gepakt in dozen.

1999. Daardoor moesten enkele structuren in een andere periode worden geplaatst dan die door Hagers en Sier was voorgesteld. De belangrijkste verandering betreft de enorme ringsloot (Structuur 17) die door Hagers en Sier in de Vroege Middeleeuwen werd gedateerd, maar die, onomstotelijk, tot de vierde eeuw behoort. Wat hierbij een belangrijke rol speelt is het voorkomen van enorme hoeveelheden natuursteen, waarvan het gebruik allermist zeker is, maar dat wel in de vierde eeuw moet worden geplaatst. Dit feit noodzaakte dat er voor de late Romeinse periode een nieuwe overzichtskaart moest worden gemaakt. (zie afb. 24)

Zilveren kruisboog-fibula, 4^e eeuw.

Hoofdstuk 3 | Datering

De scherven uit de structuren zijn als groep bekeken en opnieuw gedateerd; hierbij speelt een rol of een scherf als 'opspit' in een spoor terecht is gekomen of dat de scherf en het spoor contemporair zijn. Hierbij is de fragmentatie van wezenlijk belang. Van iedere randscherf is de lengte gemeten die vervolgens is uitgezet tegen de oorspronkelijke omtrek, uitgedrukt in procenten. Minder dan 20% resterend kan heel gemakkelijk opspit zijn. Voorzichtigheid is wel geboden bij kleine compacte potten als type III (nauwmondige orenpotten) en type VI (kleine bolle potjes), omdat die randen zeer stevig zijn en niet snel in kleine fragmenten uiteenvallen. Ook werd gepoogd bijeen horende delen weer samen te voegen zodat duidelijk werd welke scherven contemporair konden zijn met de structuur waarin ze zijn gevonden.

3.1 Dateringen volgens Hagers en Sier

Op basis van het al dan niet voorkomen van Romeinse importen zijn de meeste dateringen bij Hagers en Sier tot stand gekomen. Gelukkig werd toen al ruimhartig omgesprongen met C14 dateringen en, als bijna noviteit, de dendrochronologische dateringen. Vooral deze laatste liggen allemaal tussen 229 AD en 290 AD, wat een goede indicatie is voor de tweede periode bewoning. Voor de goede orde lopen we even de dateringen van Hagers en Sier voor verschillende aspecten en deelonderzoeken door.

In paragraaf 5 onderscheidt Hagers vijf bewoningsperiodes: Periode I, ergens in de tweede eeuw, waarbij kleine ovale en ronde perceeltjes en losse greppels de hoofdmoot vormen. Hij baseert zich hierbij voornamelijk op de dateringen van het inheemse aardewerk uit Friesland zoals dat door Ernst Taayke kort daarvoor was gepubliceerd. De afwezigheid van eerste-eeuws inheems aardewerk wordt door hem onderbouwd door het ontbreken van Romeinse importen uit die periode, maar ook door het ontbreken van versieringsmotieven als streepband.

De aanvang van de tweede periode wordt wat hem betreft geplaatst in de derde eeuw op basis van TS vormen en oversnijdingen door sporen die op basis van dendrochronologie zijn gedateerd op rond 266 AD. Met verschillende aanpassingen aan de indeling van de percelen en de bouw van enkele opeenvolgende huizen, stelt Hagers dat huis 94b rond 290 AD nog een keer is verbouwd en dat hooguit 20 jaar later een nieuw (en laatste) huis is neergezet (huis 95) en dat

daarom de terminus ante quem voor de nederzetting op 330 AD moet worden gesteld. In de plattegronden wordt echter een tweedeling in deze tweede periode gemaakt.

Periode III is de onbekende periode tussen de gestelde 330 AD en de begraving van Hilde rond 380. De aanwezigheid van enkele sierraden die kenmerkend zijn voor de vierde en zelfs de vijfde eeuw, enkele Laat Romeinse munten, zijn echter de enige (vage) aanwijzingen over activiteit op het terrein. De periodes IV en V betreffen de sporen uit de Vroege en Late Middeleeuwen en vallen enigszins buiten het bereik van dit onderzoek. Wel is nog interessant dat Hagers en Sier er de voorkeur aan hebben gegeven om de ringsloot 'structuur 17' te plaatsen in de Vroege Middeleeuwen. Zij voeren daar twee argumenten voor aan: ten eerste zijn er in de sloot drie fragmenten kogelpotaardewerk aangetroffen en het grafveldje ten noorden van de nederzetting is deels verstoord door de aanleg van de sloot.

In dezelfde paragraaf (5.2) gaan E. Jansma en E. Hanraets in op het door hen uitgevoerde dendrochronologische onderzoek. Hun belangrijkste resultaat is een verfijning van de lokale chronologie omdat zij de beschikking hadden over 30 monsters. Palissade 121 en gebouw 126 zijn bijvoorbeeld tegelijk gebouwd rond 266 AD. Zo kon ook waterput 37 en gebouw 94b aan elkaar worden gekoppeld in 290. Opmerkelijk was tevens dat er tussen 127 en 137 AD een groei-depressie in het hout viel waar te nemen, mogelijk ten gevolge van toegenomen mariene activiteit.

Bij het bespreken van de diverse gebouwstructuren gaat Hagers in op de twee meest complete huizen 94 en 95 die in 272 respectievelijk 290 zijn gebouwd. Hij noemt daar ook gebouw 96, waarvan de datering niet vaststaat omdat er geen hout is teruggevonden en geen stratigrafische gronden aanwezig zijn waarop een datering gebaseerd zou kunnen worden. Vooralsnog dateert hij dit huis in periode II.

In paragraaf 6.6.2 gaat Hagers in op het grafveldje waarbinnen tien bijzettingen zijn aangetroffen (twee crematiegraven en acht inhumaties). Enkele C14 dateringen geven echter geen eensluidende datering, maar voldoende om de aanvang van het grafveld te stellen vanaf het midden van de derde eeuw tot mogelijk in het begin van de vierde. De verstoringen door spoor 17 zijn voor Hagers een bewijs van de late datering ervan (Laat Merovingisch/Vroeg Karolingisch).

In Paragraaf 7 wordt het aardewerk door Maaïke Sier kort besproken. Cor Kalee heeft zijn kennis losgelaten op de terra

sigillata en komt tot de conclusie dat de grote meerderheid daarvan tussen 200 en 260 is aangekomen in Castricum Oosterbuurt.

Het blauwgrijze aardewerk blijkt landelijk een probleem als het gaat om herkomst en datering. Sier stelt, terecht, dat een lokale en zelfs late productie van blauwgrijs aardewerk niet valt uit te sluiten, vooral gelet op de frappante overeenkomst tussen blauwgrijs en (late) voetschalen.

De overige importen vallen, qua datering, alle binnen de derde eeuw en bevestigen daarmee het bestaande beeld dat de handel met de Romeinen aan het eind van de derde eeuw op een laag pitje stond, of dat er andere fysische oorzaken

waren die de welstand van de bevolking ten noorden van de Limes negatief beïnvloedden.

In paragraaf 7.2.1 beschrijft Michael Erdrich de metalen voorwerpen (bijna 400 stuks). Het merendeel is qua tijd Romeins, soms Germaans en mogelijk voor een groot deel al 'antiek' toen het in Castricum aan kwam. Saillant voorbeeld is een steelpan die gevonden is bij huis 94a (272 AD), die hooguit tot het begin van de tweede eeuw is geproduceerd. Veel van de bronzen en zilveren voorwerpen zijn duidelijk als 'recycling-materiaal' in de nederzetting aanwezig. Twee zogenaamde 'tutulus' fibulae, twee haarnaalden en een scheermes, behoren duidelijk tot de vierde en vijfde eeuw.

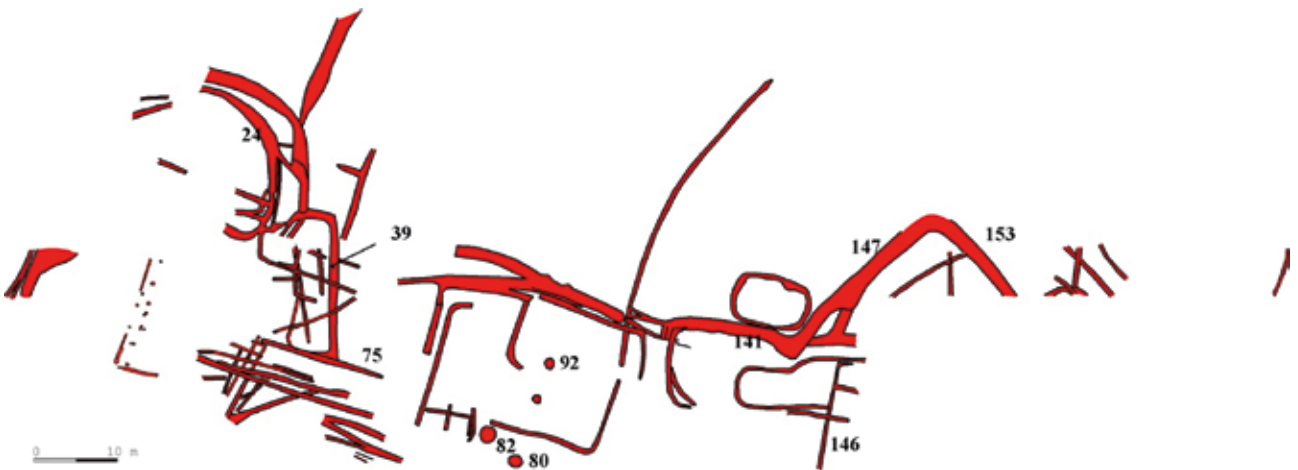

Top gouden Wijster-haarnaald, circa 400.

Deel tutulusfibula, 4^e eeuw.

Hoofdstuk 4 | Sporen van het onderste niveau

Afb. 2 Reconstructie van de sporen van de nederzetting zoals die heeft bestaan tussen 100 en de overstroming rond 200(?).

Gebruik is gemaakt van de 'alle sporen kaart' uit de publicatie van Hagers en Sier, waaruit de reconstructie is gemaakt. Het beeld is hier en daar onvolledig vanwege de begrenzing van de opgraving en door verstoringen die een verdere reconstructie niet toelaten. Een aanwijzing voor bewoning op korte afstand is meestal de aanwezigheid van waterputten en grote hoeveelheden gedumpte scherven en botten. De op het kaartje aangegeven sporen leverden de volgende aantallen inheemse scherven op:

24	greppel	338	22 randen
39	greppel	560	89 randen
75	greppel	435	33 randen
80	waterput	55	2 potten
82	waterput	20	geen randen
92	waterput	7	geen randen
141	greppel	20	8 randen
146	greppel	80	8 randen
147	brede greppel	41	8 randen
153	brede greppel	1189	74 randen

Uit deze tabel blijkt duidelijk dat de bewoning zich in het noordelijk deel van het terrein heeft bevonden, mogelijk dat het gedeeltelijke gebouw een woonhuis is geweest. Dat waterputten 80 en 92 relatief 'schoon' zijn, kan betekenen dat deze tot aan het verlaten van de plek (c.q. overstromen) in gebruik zijn geweest. Het smalle greppeltje 146 bevat naar

verhouding veel aardewerk en zou aan de periferie van een tweede (buiten de opgraving gelegen) woonplek kunnen liggen. Nog meer bewijs is daarvoor het 'bomvolle' spoor 153. Van de meeste genoemde sporen is materiaal getekend dat bij elkaar een beeld moet geven van de materiele cultuur van de tweede eeuw.

4.1 Structuur 24

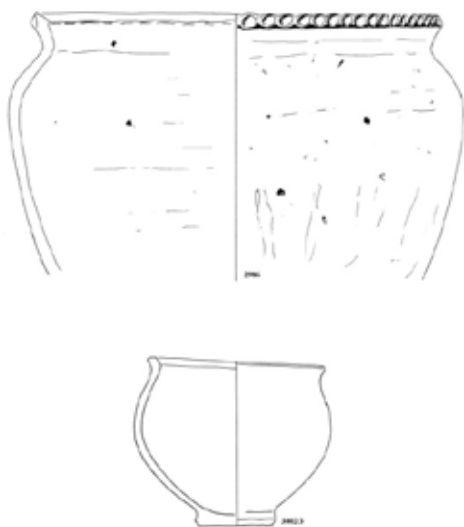
De 338 scherven waren voor een gedeelte sterk gefragmenteerd, maar de hoeveelheid was voldoende voor een kleine analyse.

Aangetroffen werden: vijftien randen van middelgrote en grote kookpotten, type F – I⁵⁾, negen maal met een 'A' rand, drie maal met een 'B'-rand en drie maal met een 'C'-rand. Naast een tweetal randen van de wijdmondige orenpot F II (beide 'A' randen) was er een overgangstype O-Ib met een 'B'-rand voorzien van een zogenaamde 'kartel-min' versiering; kleine indrukjes met de vingertop gemaakt, op de uiterste rand aangebracht. Het voorkomen van C randen en een overgangstype, toont aan dat dit spoor niet eerder dan tegen 250 n. Chr. definitief is dichtgeraakt.

5) Steeds is gebruik gemaakt van indelingen en dateringen uit 'Scherven-gericht' een publicatie van de schrijver uit 2002

4.2 Structuur 39

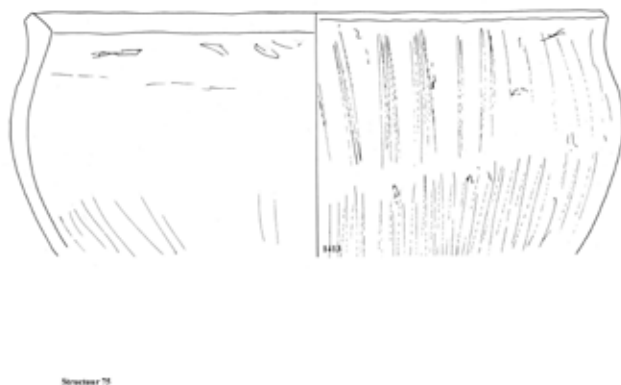
De bijna tachtig randen van kookpotten type F – I zijn op een enkele 'C' rand na, van het 'A' type. Ook hier bevindt zich een rand van een O – la pot tussen, zodat de datering dezelfde lijkt als die van structuur 24. Opvallend is dat in deze structuur naast de kookpotten, twee stukken 'serviesgoed' voorkomen, te weten een kelkpot F IV (zie afb. 2) en een kelk type F V.

Afb. 3 Twee stuks inheems aardewerk uit structuur 39.

4.3 Structuur 75

In structuur 75 bevonden zich 33 herkenbare randen, meest van kleinere potten F – I. Daarnaast zijn een kelk F – V en drie bekertjes F – VI aanwezig. Deze laatste groep behoort ook tot het serviesgoed en wordt meestal in de nabijheid van een huis aangetroffen. Ook een schaal type F VIII kan hiertoe

Afb. 4 Aardewerk uit structuur 75, wat aantoont dat deze structuur open is gebleven tot ongeveer halverwege de derde eeuw.

worden gerekend. Eén van de F – VI potjes heeft een 'C'rand en een ander vertoont een licht dubbel conische vorm, zodat ook hier aan een einddatum van rond 250 kan worden gedacht.

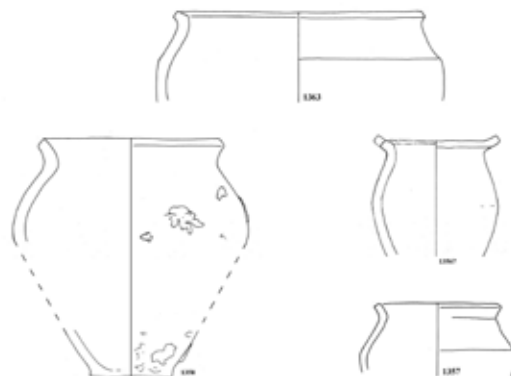
4.4 Structuren 80, 82 en 92, de waterputten

In structuur 80 bevinden zich slechts twee stuks aardewerk naast een klein aantal wandscherven. Het gaat om een kleine kookpot F – I en een nauwmondige orenpot F – III. De kookpot is opmerkelijk omdat de besmijting tot bovenaan is doorgezet. Beide zijn waarschijnlijk per ongeluk in de put beland. Beide potten hebben een hals aan de binnenzijde van de pot, hetgeen mogelijk een aanwijzing is voor een wat vroege datering, ergens in het midden van de tweede eeuw.

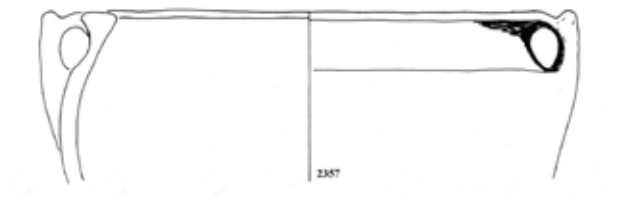
Afb. 5 Wijdmondige pot F – Ia en nauwmondige orenpot F – IIIa.

In structuur 82 en 92 bevinden zich slechts wandscherven, zodat deze putten mogelijk nog in gebruik waren aan het eind van de bewoning.

4.5 Structuur 141

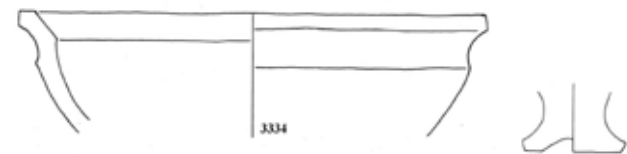
Slechts vijf randstukjes van kookpotten type F – I werden in dit grote en brede spoor aangetroffen. Een groter fragment van een wijdmondige orenpot F – II en een fragment van een kelkpot F – IV zijn de magere resultaten van deze structuur. Duidelijk dat de bewoning hier niet direct naast lag.

Afb. 6 Wijdmondige orenpot F – II.

4.6 Structuur 147

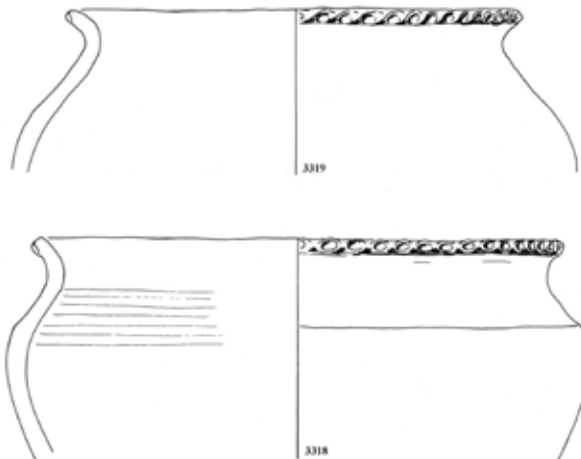
Deze smalle greppel bevatte slechts enkele herkenbare randscherven, zoals een F – I kookpot, een voetje van een F – V kelk en een opmerkelijke F – VIII, naast een flinke hoeveelheid wandscherven. Van de wandscherven waren er nogal wat verschaald met zand, waardoor ze veel harder aanvoelen (en zijn?) dan aardewerk met organisch materiaal gemengd.

Afb. 7 Mooi geprofileerde schaal type VIII en kelkvoetje F – V.

De afgebeelde stukken behoren tot het serviesgoed en samen met de genoemde met zand verschaalde scherven zouden zij tot een huis kunnen behoren dat buiten het opgegraven areaal lag.

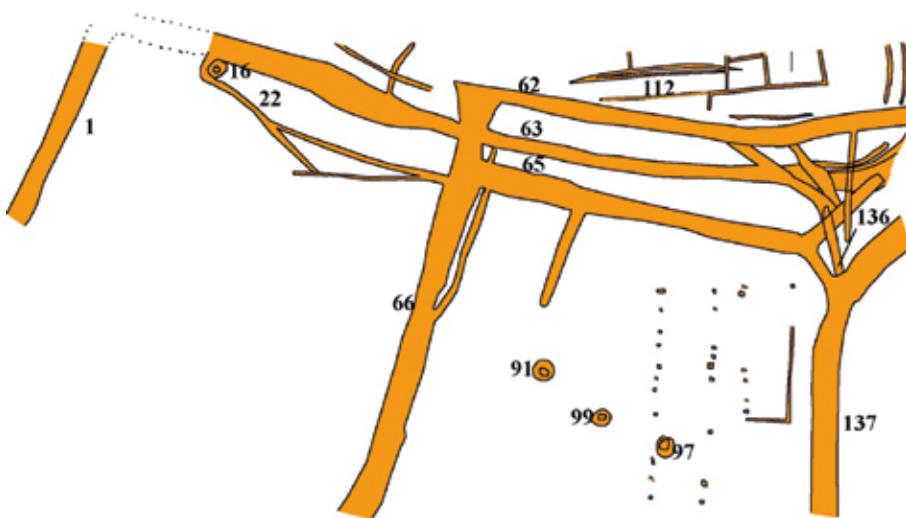
4.7 Structuur 153

Afb. 8 Kookpotten O – Ib en O – Ia (nauwmondig en wijdmondig) en een kelkpot F – IVc.

Deze structuur kan worden omschreven als een brede sloot met heel veel scherven en naar verhouding een eenzijdige vulling met 9 randen van grote kookpotten F – I, een wijdmondige orenpot F – II en een kelkpot F – IVc en een schaal F – VIII. De meesten hebben A-randen; een enkele B en C. Dan volgt er een opmerkelijk aantal kookpotten uit de overgangperiode: een O – Ia en zes randen van verschillende potten O – Ib. Een rand type L – IIIa en een fragment kogelpot uit de Vroege Middeleeuwen die we als ‘nazak’ moeten beschouwen, hoewel het er op lijkt dat deze structuur zeker tot 250 open is geweest. Aan importen bevindt zich een fibula en een scherf Mayener kookpot in het geheel.

Hoofdstuk 5 | De tweede bewoningsperiode

Afb. 9 Gereconstrueerd patroon van sloten en structuren die zeker drie aanpassingen laat zien.

Als we uitgaan van een overstroming van de oudste nederzetting en het volledig nieuw inrichten van het terrein, lijkt er op grond van het aangetroffen aardewerk geen, of maar heel weinig tijd tussen te zitten. De indeling van het terrein, die bepaald was door aanwezige laagten waarin afwateringssloten werden gegraven, was aan het begin van de tweede periode een totaal andere; er is sprake van Zuidwest Noordoost gerichte percelen gescheiden door rechte sloten, die in het noordoosten met elkaar worden verbonden, waardoor duidelijk wordt dat daar het lagere terreingedeelte lag.

Ondanks het feit dat hier duidelijke huisplattegronden en waterputten zijn aangetroffen, zal ook hier aan de hand van de inhoud van de structuren worden gezien wat de inhoud is en of sprake is van een bepaald aardewerktype. Voor de globale inhoud van de structuren is weer een schema gemaakt.

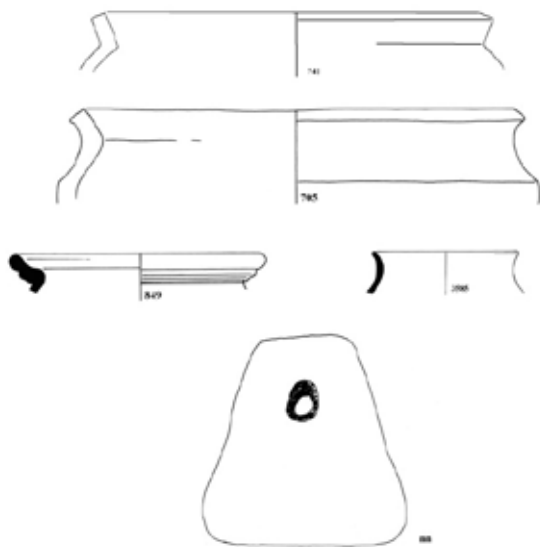
str.nr	aard	aantal scherven	randen
1	kavelsloot	713	26
16	waterput	57	10
22	greppel	345	21
62	sloot	510	31
63	sloot	63	10
65	sloot	570	54
66	kavelsloot	413	72
91	waterput	18	2
97	waterput	42	1
99	waterput	15	0
112	greppel	5	1
136	sloot	136	2
137	kavelsloot	6429	660

5.1 Structuur 1

Deze flinke sloot kan worden omschreven als een kavelsloot. Zeven randen van Type F – Ia/b met nog maar een enkel fragment voorzien van een A-rand; de meeste hebben een B- of C-rand. Twee minieme stukjes rand van een F – II en een F – III zouden tot opspit kunnen behoren. Een groter

fragment van een O – III pot past heel goed in de periode 250-300 AD, evenals een O – Ib kookpot. Verder bevindt zich geen aanwijsbaar serviesgoed in de structuur. Wel opmerkelijk is het voorkomen van flink wat importscherven, van een Mayener kookpotje zijn rand- en wandscherven gevonden, maar de bulk van de import bestaat uit 'grijs' aardewerk, zowel dikwandig als dunwandig. Twee kleine stukjes TS kunnen niet verder gebruikt worden voor de datering.

Omdat het grijze gedraaide aardewerk geheel ontbreekt in sporen van de eerste periode, moet de datering daarvan ná 250 AD liggen.

Afb. 10 Structuur 1: potten met een steile B-rand en een steile, onverdikte A-rand, laten een relatief late datering zien. De Mayener kookpot is Romeins en het bekertje is van grijs gedraaid aardewerk. De weefgewichten met een gat zijn rond of vierkant aan de basis.

5.2 Structuur 16

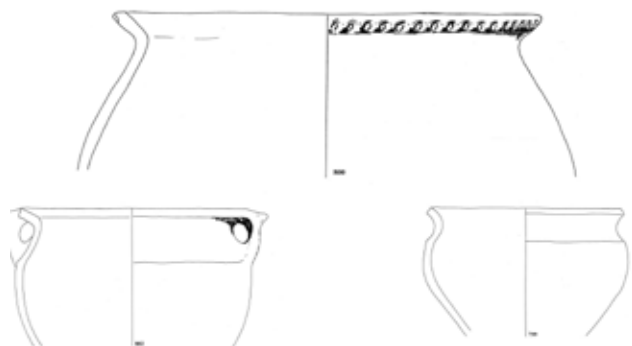
Een waterput met een flinke scherf van een F – Ia met een gefacetteerde rand van een baksel dat verschaald is met schelp. Daarnaast een opmerkelijk drinkbekertje in de vorm van een miniatuur orenpot. Deze zijn een enkele maal gevonden in de omgeving van Schagen en in de Geestmerambacht. Het meest opmerkelijke is dat het oortje dicht is, zodat het mogelijk alleen een symbolische functie had. Een drinkbekertje, hoe speciaal ook, in een waterput, daar gaan we geen ritueel verhaal bij verzinnen.

Afb. 11 Drinkbekertje in de vorm van een orenpot F – III met een dicht oor uit structuur 16.

5.3 Structuur 22

Deze greppel heeft mogelijk een watervoerende functie gehad voor waterput 16. De inhoud is echter niet zeer gering qua omvang als het de bovengeschetste functie had, maar zou gevuld kunnen zijn nadat structuur 16 zijn functie verloren had. De overgebleven randdelen zijn vrij groot (20-40% van de omtrek) en zijn waarschijnlijk contemporain. De kookpot met zijn steile rechte schouder behoort tot type L – Ic en dateert uit het laatst van de derde eeuw. De wijdmondige orenpot, met zijn B-rand heeft, ten opzichte van zijn 'echte' Friese voorgangers, typische oren die wel een knobbel hebben, maar die zit hier niet meer op de bovenkant, maar wijzen opzij. Hij is te beschouwen als een representant van type O – II. Kelkpot 799 lijkt in eerste instantie met zijn schouderknik volledig Fries, maar heeft een C-rand en dat maakt hem tot type L – IVf, die ik eerder heb gedateerd in de eerste helft van de vierde eeuw.⁶⁾ In structuur 22 is ook een aantal fragmenten van een geverfde Romeinse beker gevonden die vervaardigd zijn tot rond 260 AD. Al met al lijkt het er op dat de vulling van dit spoor wat jonger is dan van structuur 16, zodat de mogelijke oorspronkelijke functie als hypothese overeind blijft. 275-325 AD is een plausibele datering.

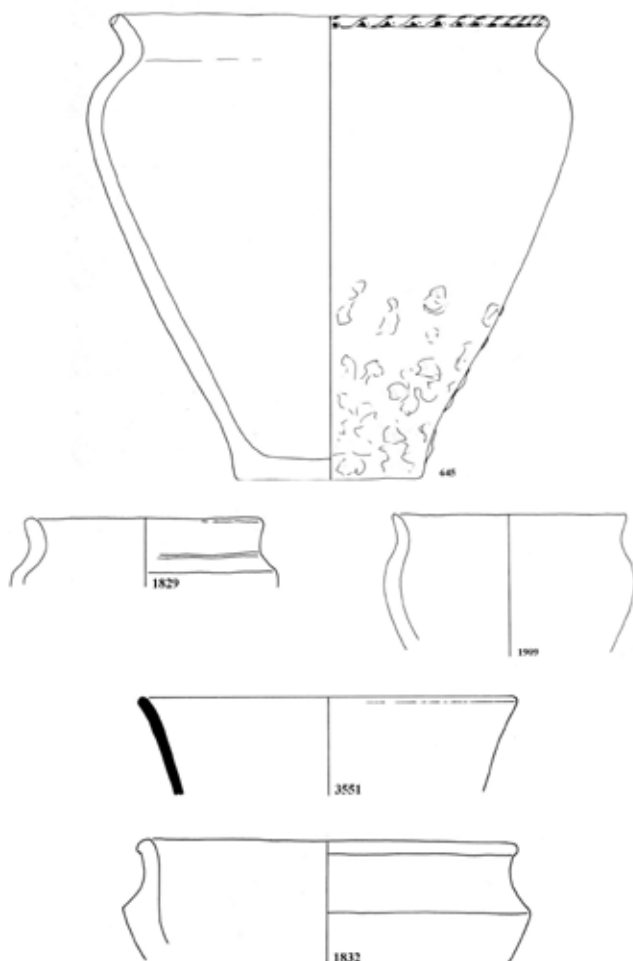
Afb. 12 Structuur 22 met een L – IC pot, een 'apres-la-lettre' orenpot O – II en een kelkpot L – IVf, die mogelijk vierde-eeuws is.

5.4 Structuur 62

Deze structuur is de meest oostelijke sloot van het drietal dat de parallele kavelsloten afsluit. Interessant zal zijn te bezien of uit de inhoud ook iets van een chronologie in de aanleg van de sloten gevonden kan worden. De inhoud bestaat uit enkele kleine scherfjes van de Friese periode, maar verder voornamelijk uit typen uit de Overgangperiode en de Late periode. De complete besmeten kookpot van het type O – Ib

6) Diederik 2002, p. 129, afb. 104

heeft een uitgesproken emmervorm en neigt naar type L – Id, maar heeft naast zijn besmijting nog een versierde rand (mooie 'kabelrand'). De kleine pot L – IVg met een schouderknik en de 'kelk' O – V passen ook in de periode rond 300. Bijzonder is de dunwandige grijze beker waarvoor ik geen parallellen heb kunnen vinden. Ten slotte is er de uitzonderlijk gevormde situla die met zijn randlipje past bij type L – IVh, een type dat in de tweede helft van de vierde eeuw gedateerd kan worden.

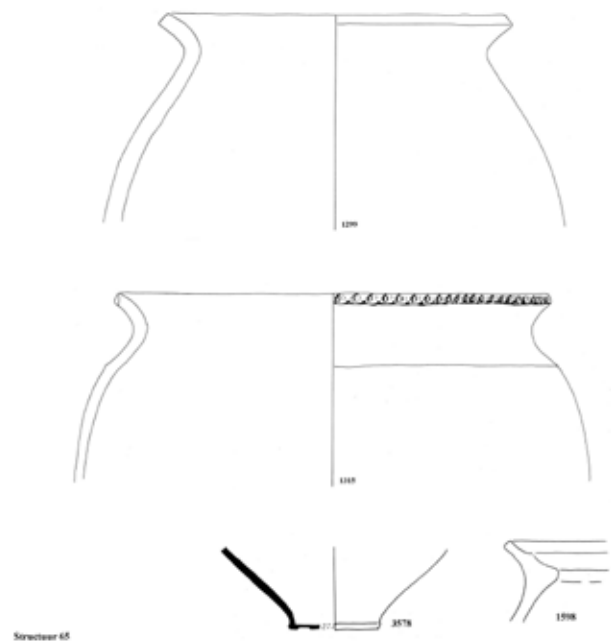
Afb. 13 Materiaal uit structuur 62 dat een tijdsbestek van ettelijke tientallen jaren kan bestrijken. Zie de tekst voor de beschrijving.

5.5 Structuur 63

De middelste van de drie sloten, met maar heel weinig materiaal: een tweetal kleine randen van O – Ib en O – Ic potten, naast sterk gefragmenteerde wandscherven. Ná 250 is alles wat we qua datering kunnen zeggen.

5.6 Structuur 65

Als meest westelijke sloot ligt hij dicht tegen de bebouwing aan, hetgeen zich vertaalt in een redelijk groot aantal scherven, waaronder diverse grote potten. Een enkele O – Ic, zoals de afgebeelde 1315 en de rand 1598, maar verder alleen late typen. Opmerkelijk is een sterk geprofileerd voetje van grijze waar. De grote L – Ic pot is van een frequent voorkomend hard, glad en dik baksel, gelig tot wit van kleur en met heel fijn potgruis gemagerd. Ondanks diverse zilveren en bronzen fibels, veel grijze waar en versierde TS, kan ook dit spoor niet nader worden gedateerd dan tussen 250 en 325. Helaas kan er geen chronologie in de aanleg van deze drie sloten worden aangetoond.

Afb. 14 Structuur 65 met een gevarieerde inhoud die ook een periode bestrijkt tussen 275 en 325.

5.7 Structuren 91, 97 en 99

De drie waterputten die bij minstens twee fasen in de bewoning horen, omdat één ervan binnen een later gebouw ligt (of andersom), leverden wel zeer weinig archeologisch materiaal op.

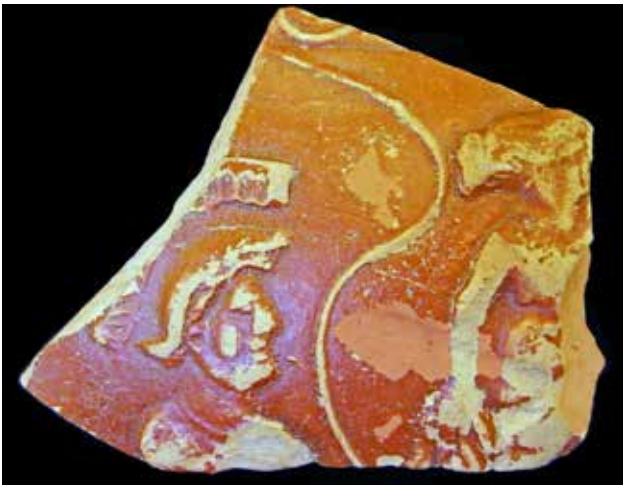
Structuur 91 had wel een zeer bescheiden inhoud: een klein fragment van een F – III, die als 'zwerfvuil' beschouwd kan worden, maar ook een O – Ia scherf die van ná 250 is.

Structuur 97 leverde eveneens een kleine scherf van een F – III pot op en verder wat bodems van gepolijste en van besmeten grote potten.

Structuur 99 bevatte naast wat wandscherven een enkel stukje Mayener kookpot op; onvoldoende om een datering van enige precisie op los te laten.

Op stratigrafische gronden is door de onderzoekers bepaald dat deze putten tot de tweede nederzettingfase gerekend moeten worden, maar het archeologisch materiaal is onvoldoende duidelijk om een datering te geven.

5.8 Structuur 112

Afb. 15 Of de Romeinse soldaat met zijn Praetoriaanse helm de dame met het opgestoken haar achterna zit, wordt niet duidelijk uit dit fragment van een kom Dragendorf 37 uit de werkplaats van Helenius van Trier.

Een van de aardigste vondsten van de opgraving is zeker dit aansprekende stukje TS afkomstig van een kom Dragendorf 37 afkomstig uit Trier en gemaakt in de werkplaats van Helenius tussen 200 en 230. Het moet al een wat ouder stuk zijn geweest toen het in de greppel belandde, want die is immers van ná 250 AD. Datzelfde geldt voor een stukje rand van een F – IVa potje. De greppel ligt ver verwijderd van de nederzetting, maar de TS scherf gaf een goede terminus post quem.

5.9 Structuur 136

Deze structuur ligt in het verlengde van 137 en ver naar het oosten en daarmee vrij ver van de nederzetting af. Dit komt tot uitdrukking in de betrekkelijk geringe inhoud. Deze bestaat uit een kleine inheemse pot O – Ia, een rand van een F – III die waarschijnlijk opspit is en twee kleine fragmenten van een O – Ia en een L – Ib, beide voorzien van steile C-randen. Naast deze weinige lokale waar, bevindt zich een aanzienlijk aantal (21) wandfragmenten import, voor het grootste gedeelte grijze waar. Datering: 250-325 AD. De

antoninianus van Tetricus (268-270 AD) past verder geheel in de datering van deze structuur.

Afb. 16 Kleine pot type O – Ia uit structuur 136.

5.10 Structuur 137

Deze brede kavelsloot bevat een grote hoeveelheid materiaal; dit komt waarschijnlijk door de ligging naast een tweetal(?) opeenvolgende huizen. Te verwachten is dan ook dat relatief veel serviesgoed in het spoor aanwezig is. 392 voorwerpen werden afzonderlijk of als groep gedocumenteerd, wat aangeeft hoe rijk het spoor is.

Het eerste probleem dient zich aan als wordt geconstateerd dat er 59 F – I a/b randen zijn beschreven, waarvan er 40 een A-rand hebben, 18 een B-rand en slechts één een C-rand. Dit wijst op een veel vroegere datering dan 250! Ook de aanwezigheid van vele randen van type F – II, F – III, F – IV en F – V en meer, stellen ons voor een probleem dat eerst moet worden onderzocht. Op de Alle spore kaart van Hagers en Sier valt te zien dat structuur 137 voor een groot gedeelte samenvalt met de oudere structuren 141 en 147. Hier zou heel goed een vermenging opgetreden kunnen zijn.

Afb. 17 Structuur 137 is zo breed dat niet is te zien hoe oudere structuren er onder door lopen.

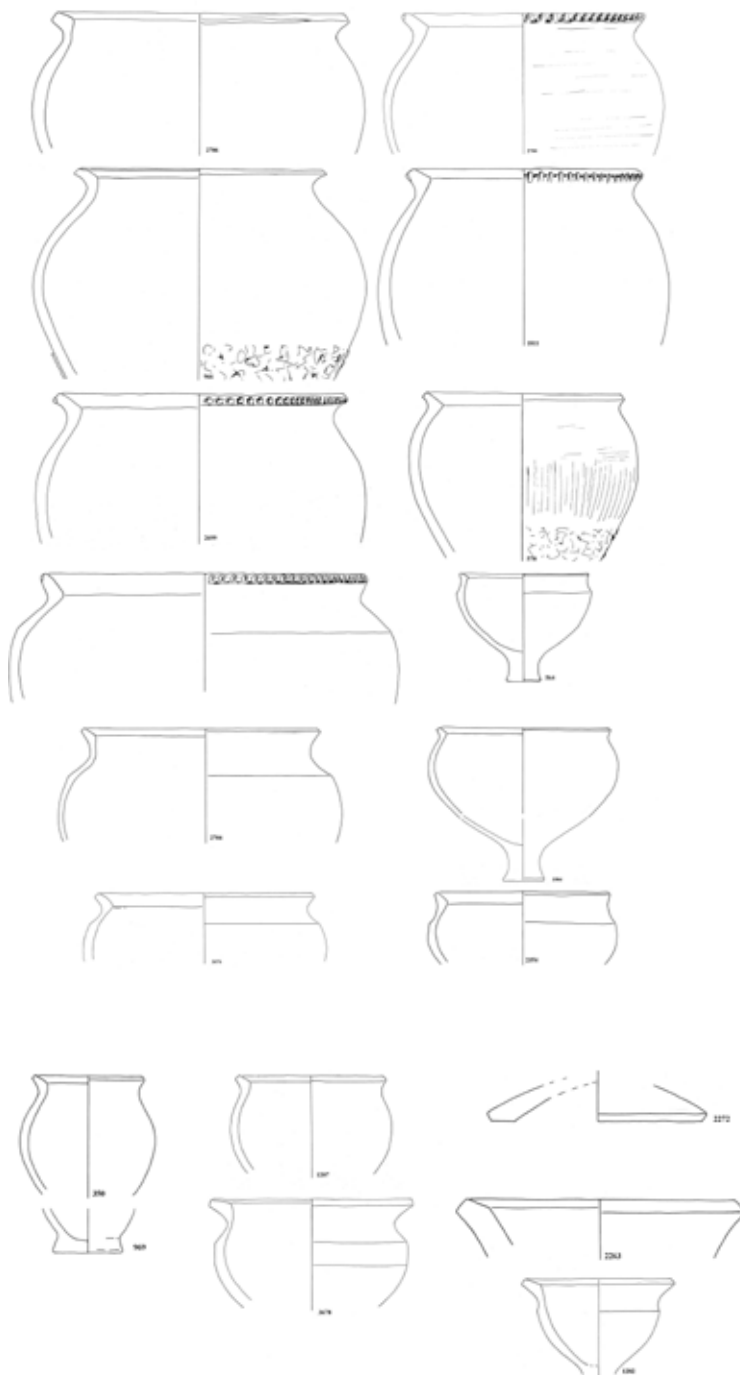
Van de 121 geregistreerde randen uit de Friese periode komen namelijk 109 stuks uit de onderste lagen van structuur 137 en geen één uit het bovenste niveau! Voor de verdere beschrijving van structuur 137 laten we het aardewerk uit de Friese periode even geheel buiten beschouwing. De verdeling over de verschillende latere pot typen is de volgende:

Type	Aantal	250-275	275-300	300-325	325-350	350-375
O - Ia	13					
O - Ib	5					
O - Ic	18					
O - II	1					
O - III	3					
O - V	2					
L - Ia	1					
L - Ib	4					
L - Ic	2					
L - Id	1					
L - Ie	1					
L - IIIc	2					
L - IVd	1					
L - IVg	1					

Uit dit overzicht blijft de datering tussen 250 en 325, gelijk aan de andere sporen.

Het Friese aardewerk dat dus uit een onderliggende structuur stamt, bestaat vrijwel geheel uit te verwachten pot typen: veel grote kookpotten, die blijkbaar gevoelig waren voor breuk, maar kennelijk ook makkelijk te vervangen waren, meestal besmeten aan de onderzijde. De gedachte is dat potten met een hals ouder zijn dan potten waarbij de rand zich scherp afzet tegen de binnenzijde is intrigerend; hierop zal verder in worden gegaan in de analyse van de verschillende hals typen. In Afb. 17 herkennen we de verschillende maten van kookpotten, en enkele kelken F – V. Op Afb. 18 staan enkele kleine bolle potje F – VI, een deksel (type XIV) en een

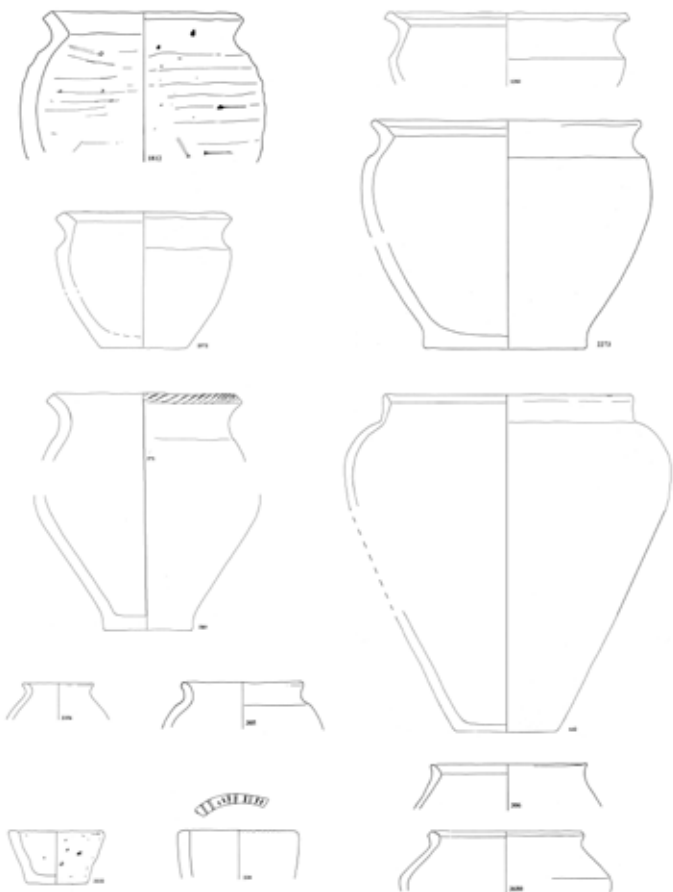
dieper schaal of bak type IX. De twee afgebeelde kelken zijn te beschouwen als bijzondere vormen.

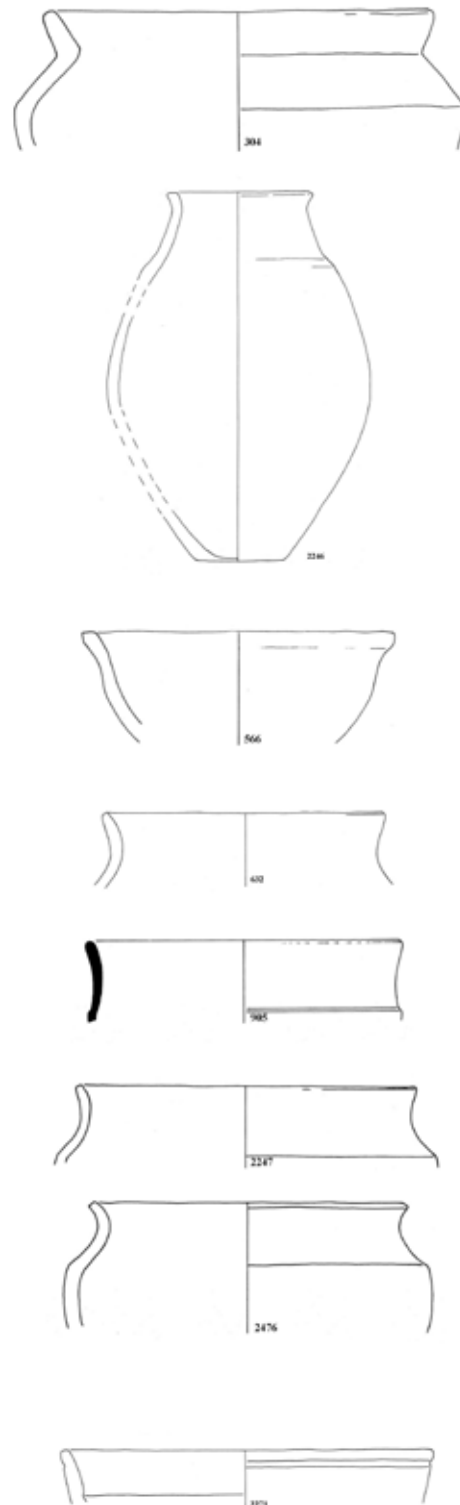
Afb. 18 en 19 geven de gevarieerde inhoud aan van structuur 137 voor het Friese aardewerk. Voor de beschrijving wordt verwezen naar de tekst.

Het aardewerk uit de tweede periode (overgangperiode) laat een overgang zien in randafwerking; de A-rand wordt

vervangen door B- en C-randen. Bij O – Ic zijn de lange B-randen vaak voorzien van extra facetten en bovendien is het gehele model O – Ic vrij laag. De bolle vormen van de potten uit de Friese periode worden in zijn geheel wat slanker, de randen worden recht en het totale model van de grotere potten is dat van een emmer. De twee afgebeelde kleine bolle potjes hebben al een C-rand en zijn daarmee relatief 'laat'. Opmerkelijk is het voorkomen van type F – Ivc, met zijn Z-vormig profiel en lange rechte schouder. De discussie of dit type rechtstreeks voortkomt uit Paddenpoel 1a of dat er sprake is van een herintroductie aan het eind van de derde eeuw via Saksische vormen van het Driessum aardewerk, zal nog wel even voortduren. Gelet op de vondstomstandigheden hier (uit het onderste niveau, kan het model eventueel al vóór 250 zijn geïntroduceerd.

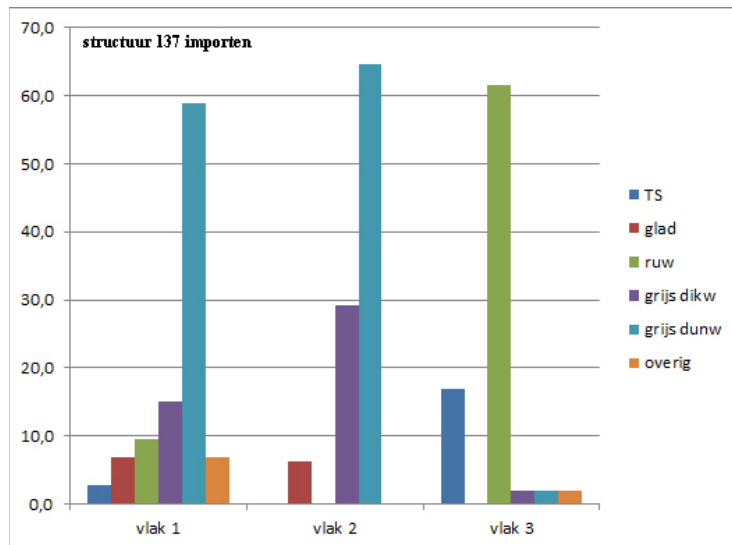
Afb. 20 Structuur 137: aardewerk uit de overgangperiode tussen 275 en 325 AD. Voor de beschrijving raadplege men de tekst.

Afb. 21 Het jongere aardewerk uit structuur 137; zie de tekst voor beschrijving ervan.

Het materiaal uit de Late periode (afb. 20) is hier even apart gezet, maar behoort nog tot de tweede periode van bewoning die voort leek te duren tot rond 325 AD. De pot L – Id met zijn opvallende zigzag profiel wordt in Noord-Holland voor het eerst rond 275 waargenomen en leeft voort (in een slapper Z-profiel) tot ver in de vierde eeuw. De zeer opvallende pot L – IIIc is duidelijk een representant van de vierde eeuw en ook de situlae L – Ivf zijn kenmerkend voor de vierde eeuw. Voor de aardigheid is een eveneens lange, licht gebogen rand van gedraaid grijs aardewerk afgebeeld als één van de in totaal 173 stukken import uit structuur 137. Interessant is het voorkomen van de verschillende soorten import verdeeld over de drie vlakken waarin de structuur is onderzocht. (zie afb. 22)

Hier valt een interessant gegeven waar te nemen: de sterke aanwezigheid van ruwwandig en TS in vlak 3 en het vrijwel afwezig zijn van grijs dunwandig. Het omgekeerde zien we in het bovenste niveau, waar TS eigenlijk geen rol speelt, maar juist het dunwandige grijs dominant is. Gelet op dit gegeven, mogen we stellen dat grijs dunwandig waarschijnlijk pas ná 300 een factor van belang is geworden.

Afb. 22 Importen in 137.

Model-reconstructie huis S 94 van Jelus Matser.

Hoofdstuk 6 | Derde periode

De periodisering van de derde periode is niet helemaal duidelijk; gelet op de inhoud van de sporen van de vorige periode, zou deze periode dus ná 325 moeten beginnen en dat is niet het geval. De huizen die aan deze periode worden toegeschreven zijn gebouwd c/q herbouwd in 272 en 290 AD; technisch gesproken dus in periode twee. Als we daar van uit gaan, is er geen huisplattegrond uit de periode ná 325. Dit was natuurlijk al het probleem dat Hagers en Sier ook hadden en wat in de inleiding tot dit verhaal ook al uit de doeken is gedaan. Bekijken we de totale plattegrond zien we ook hier dat er sporen elkaar kruisen, dus dat er ook sprake is van verschillende elkaar opvolgende activiteiten.

Wat betreft de datering van de huizen, is het duidelijk dat het meest recente huis tussen 280 en 290 is gebouwd; wat ons mogelijk parten speelt is de preconceptie dat houten huizen een (zeer) beperkte levensduur hebben. Recent onderzoek doet vermoeden dat de levensduur van (aangebrande) eiken staanders wel eens veel langer kan zijn dan de veertig jaar die voorheen als maximale levensduur werd verondersteld. Als dat zo is, heeft Hilde mogelijk in een bijna honderd jaar oude woning geleefd. Op zich hoeft dat geen verbazing te wekken, want zolang de dikke eikenhouten staanders niet geheel zijn weggerot, zal er structureel verder niets aan een houten huis mankeren. Houten huizen op een stenen fundering kunnen feitelijk eeuwig mee. Zo staat er in Ingatorp (Zweden) een intact huis dat in de dertiende eeuw is gebouwd. Als extra zorg wordt besteed aan het onderhoud van staanders rond het niveau van het grondoppervlak door die zone bijvoorbeeld regelmatig te teren, zou ook de levensduur van prehistorische houten huizen wel eens veel langer kunnen zijn dan tot nu toe wordt verondersteld.

Allerbelangrijkste echter voor de datering van de vierde eeuw is de grote gracht die is aangelegd om het terrein; als we weten wanneer, weten we meer over de rest.

Belangrijk is te weten dat Hagers en Sier het in feite ook niet echt duidelijk was wanneer de structuur is gegraven; slechts op grond van enkele vroegmiddeleeuwse scherven die uit de ondezijde van het spoor leken te komen, is de balans van de vierde eeuw doorgeslagen naar de Vroege Middeleeuwen. Enkele analyses zullen duidelijk maken waarom de vierde eeuw een betere keuze was geweest.

<< Bijschrift huis van Jelus Wormerveer.

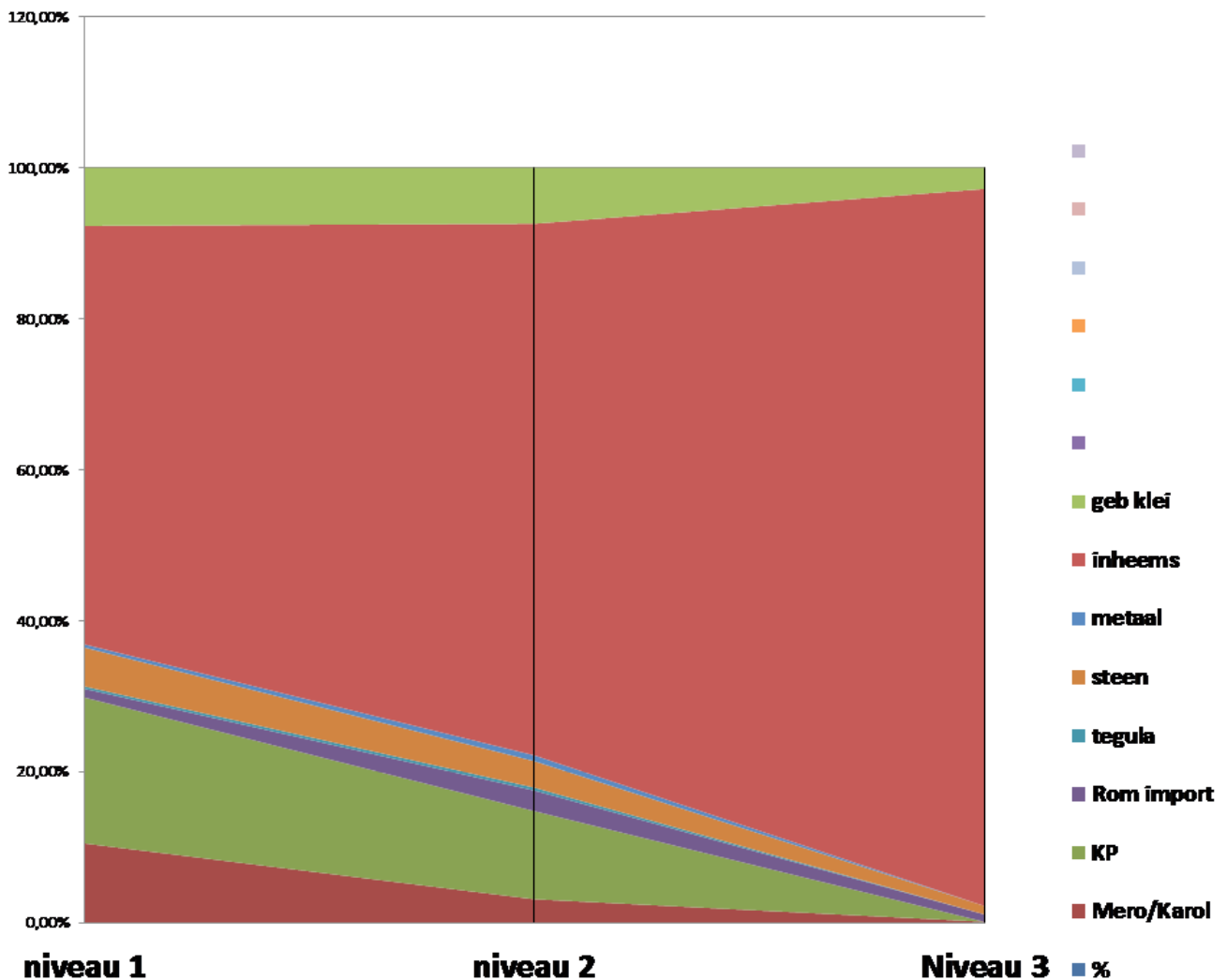
Allereerst is er gekeken naar de diverse materiaalgroepen binnen de drie niveau's waarin structuur 17 is onderzocht. Het zijn de drie vlakken die binnen de werkputten werden aangehouden; ze zullen niet overal op precies hetzelfde niveau zijn gevonden, maar het gaat hier immers om een globaal beeld. Als de structuur in de Vroege Middeleeuwen gegraven zou zijn, ligt het in de verwachting dat scherven uit die periode in redelijken getale onder in de structuur zitten; dit is niet het geval: onderin zit vrijwel niets (0,15 %) van dat, terwijl bovenin 30% van alle materiaal Vroegmiddeleeuws is. Dit hoge getal wordt voornamelijk veroorzaakt door 'inzak' vanuit het vroegmiddeleeuwse niveau. De verhoudingen met inheems materiaal lopen omgekeerd evenredig. Nu we weten dat structuur 17 niet vroegmiddeleeuws is, willen we wel graag bewijzen uit welke periode de structuur dan wél is. Belangrijk argument dat al door Hagers en Sier werd gebracht, is de aansnijding van het kleine grafveld dat in het noordwesten van het onderzoeksterrein is aangetroffen. Door Hagers en Sier wordt beargumenteerd dat dit grafveld tot het begin van de vierde eeuw in gebruik is geweest; dat stelt de datum van aanleg in ieder geval ná 300 en vóór het eind van de nederzetting, waarschijnlijk hooguit een eeuw later.

In de vorige periode werd structuur 137 (250-325 AD), een zeer rijke kavelsloot geanalyseerd op zijn inhoud en daaruit volgde de conclusie dat met name het dunwandige grijze aardewerk pas ná 300 de bulk van de importen betrof. Als de analyse van structuur 17 afwijkend beeld vertoont, zou de aanlegdatum daarmee bewezen kunnen worden.

In totaal zijn 1950 voorwerpen geborgen uit structuur 17; slechts 31 scherven van Romeins importaardewerk bevinden zich daaronder. Van die importen zijn slechts drie scherfjes van dunwandig grijs aardewerk. De conclusie is dat er so-wie-so heel weinig aardewerk in de structuur aanwezig is. Slechts 8 randen van aardewerk uit de Friese periode waren groot genoeg om beschreven te worden, uit de overgangperiode werd helemaal geen aardewerk aan-getroffen(!) en uit de late periode ook niet meer dan een achtal. Uit een dergelijk grote structuur zou toch veel meer huishoudelijk afval verwacht mogen worden.

Wat er wel in grote hoeveelheden in is aangetroffen is (Romeinse) breuksteen en tufsteen. Het is buitengewoon opmerkelijk wat Hagers en Sier daarover gemeld hebben.

Zie afbeelding 23 op de volgende bladzijde.

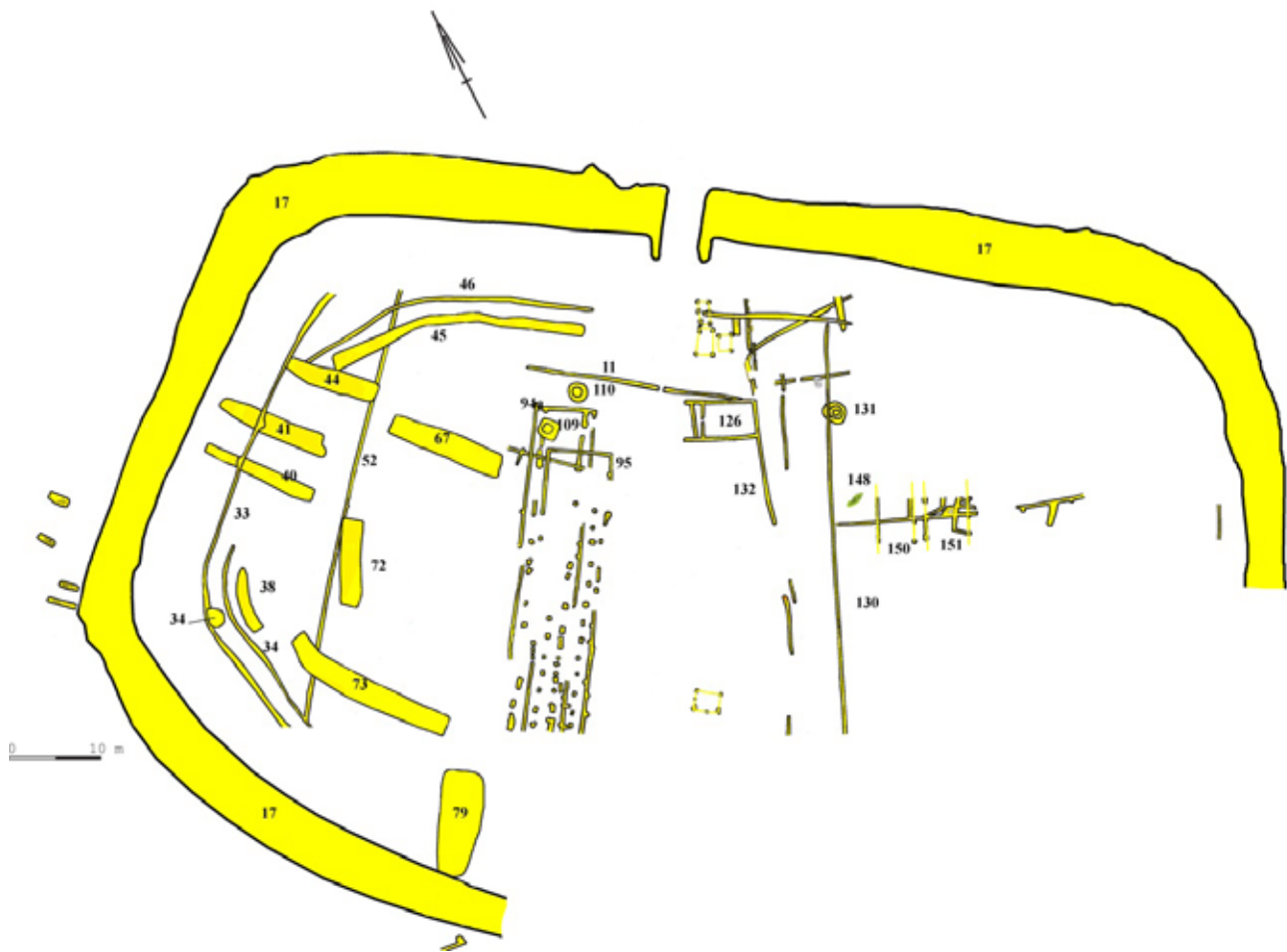
Afb. 23 Percentuele af- en toename van aardewerkgroepen binnen structuur 17 (gracht).

In Paragraaf 7.9 meldt Sier:

“Het natuursteen bestaat uit grote hoeveelheden schalie tot siltsteen en tufsteen, een geringe hoeveelheid basaltlava en enkele brokken graniet, vuursteen, kalksteen en zandsteen. Bij de vele bewerkte stukken tufsteen gaat het waarschijnlijk om bouwmetaal. Tijdens de opgraving is besloten om niet alle grote stukken schalie/siltsteen en tufsteen te bewaren. Van elk vondstnummer zijn samples van de steensoorten geselecteerd.”

Gelukkig meldt zij verderop in de paragraaf de structuren waarin stenen werden gevonden, want bij het inventariseren van de stenen die op dit moment aanwezig zijn in het provinciaal depot voor bodemvondsten, is lang niet van elke genoemde structuur materiaal teruggevonden. Helaas weten we dus niet de hoeveelheid bouwmetaal, noch de functie die dat materiaal heeft gehad binnen de nederzetting.

Het is afwezig in de sporen uit de periode tot 325, maar bevindt zich wel in een specifiek aantal late structuren – let wel - als afvalmateriaal! We mogen aannemen dat er een van steen gebouwde structuur op het terrein heeft gestaan die is afgebroken op een moment dat een aantal smalle greppels, grotere kuilen en de omringende gracht nog open waren. Dit moet zijn gebeurd kort nadat de nederzetting werd opgeheven. Zoals zal blijken uit de bestudering van de latere structuren en hun datering, is Hilde begraven op een terrein dat bewoond werd tot het eind van de vierde eeuw. Het eind van de nederzetting ligt qua datering dus ná het begraven van Hilde, maar waarschijnlijk net vóór 400.

Afb. 24 Gereconstrueerde sporen en structuren uit de vierde-eeuwse bewoningsfasen.

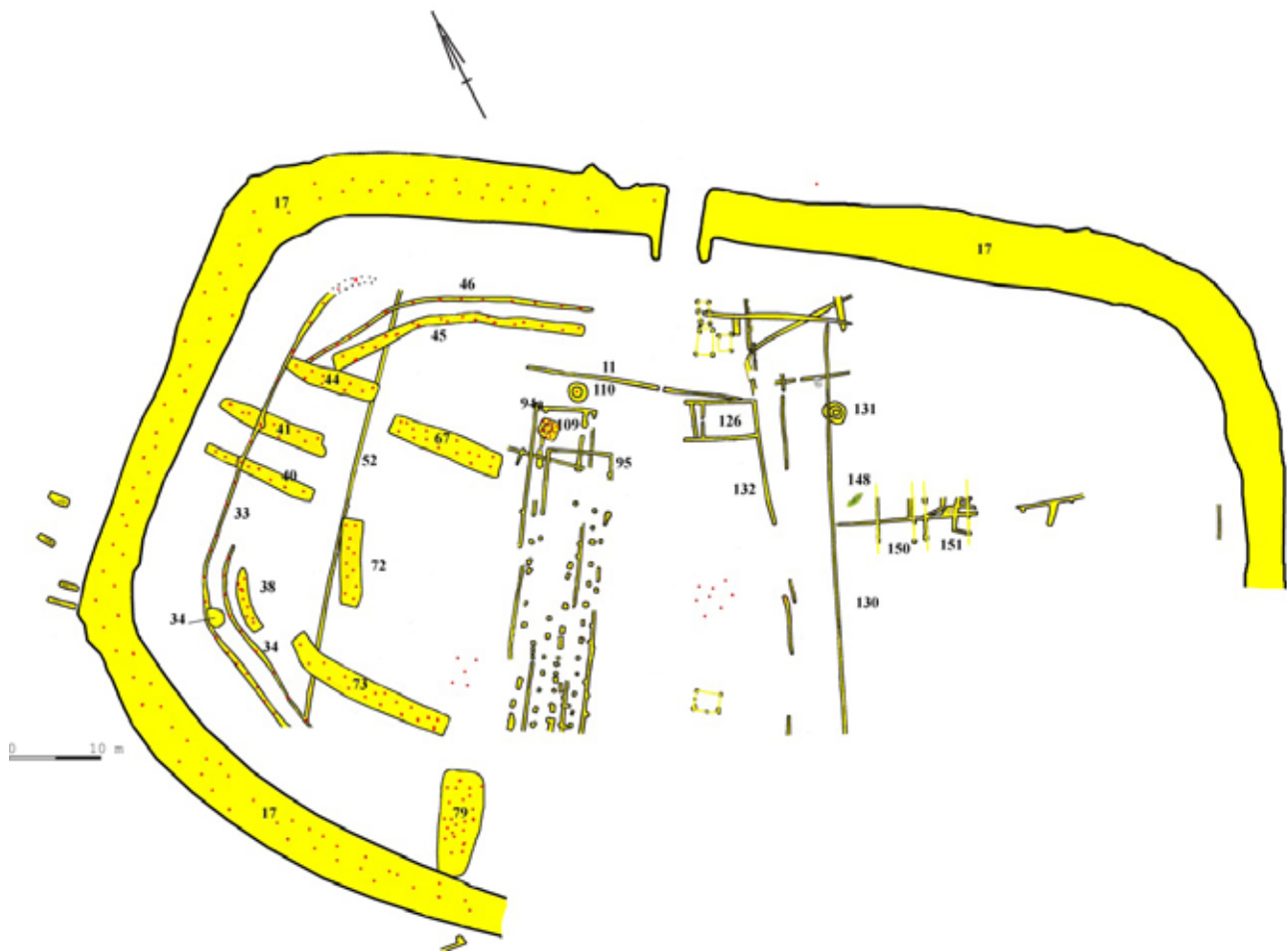
6.1 Volgorde van sporen en structuren uit de laatste fase

De langgerekte greppel 52 wordt door vrijwel alle sporen oversneden. Hij lijkt erg veel op structuur 130 en mogelijk heeft er in de zuidoost hoek van het terrein een derde lange greppel gelopen. Ik acht het aannemelijk dat deze inrichting verband houdt met de huizen 94a en 95 die respectievelijk zijn gebouwd/verbouwd in 272 en 290 AD. Omdat zowel de

greppels 33, 34, 45 en 46 de contouren volgen van de gracht structuur 17, ga ik er van uit dat die structuren tegelijk zijn aangelegd. Zij worden niet oversneden en behoren daarmee tot de laatst aangebrachte verandering in het terrein.⁷⁾ Zien we dan in welke structuren zich stenen bevinden, wordt het bovenstaande beeld geheel bevestigd.

Bovendien blijkt uit de verspreiding van de stenen dat de grote kuilen (deels) nog open waren op het terrein. Wat de functie is geweest van deze grote rechthoekige kuilen is niet duidelijk. We zullen zien of de inhoud aan aardewerk nog iets meer kan zeggen over tijd en functie van de structuren.

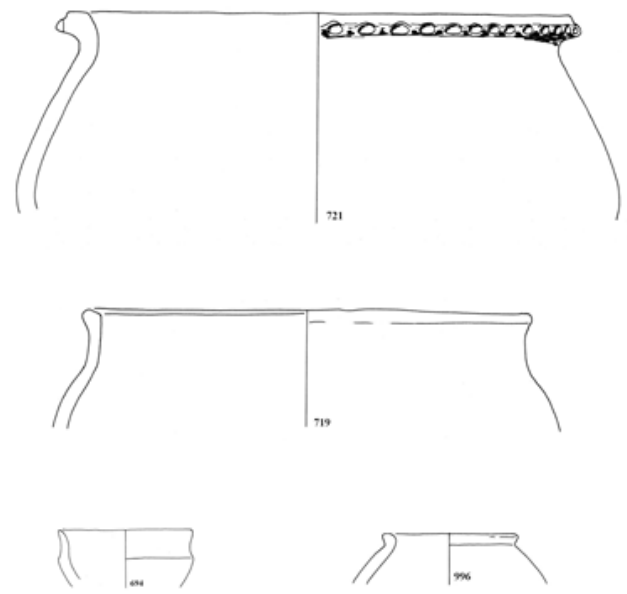
⁷⁾ Het is natuurlijk niet uit te sluiten dat er hoger gelegen sporen zijn geweest die later in de bouwvoor zijn opgenomen, maar omdat wel de grondslagen van Karolingische huizen in de opgraving herkend konden worden, lijkt dat niet waarschijnlijk.

Afb. 25 De rode stippen op de kaart met vierde-eeuwse sporen en structuren, geven aan waar natuursteen in is aangetroffen.

6.2 Structuur 17, de gracht

De fragmentatie van de 1950 vondsten uit structuur 17 is vrij groot, wat betekent dat waarschijnlijk veel van het aardewerk pas in tweede instantie in structuur 17 terecht is gekomen. Behalve aardewerk met een typisch Friese signatuur, dat overal op het terrein in grote aantallen voorkomt, zien we kookpotten met steile schouders en een enigszins dubbel conisch profiel (720 en 721) die tot type L – Ic behoren, een mooie L – Id (718), een situla L – Ivf (694), een bol potje L- VIa (996), een nauwmondige pot met C-rand die verwant is aan L – Ia. Een speelsteen, een smeltkroesje en een weefgewicht, zijn weliswaar gevonden in het bovenste niveau, maar zouden oudere opspit kunnen zijn. De enige aparte rand is 719, waarvoor geen directe parallel is te vinden. Voor de verklaring waarom er geen of weinig vierde-eeuws aardewerk uit dit spoor komt, zal in het laatste hoofdstuk worden ingegaan.

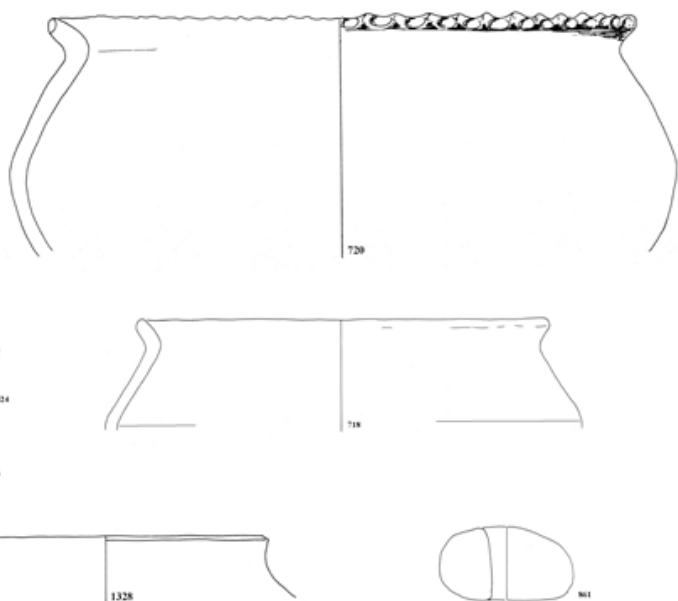

6.3 Structuren 33, 34, 38, 45 en 46

Deze maken alle deel uit van de structuren parallel en binnen de gracht; alle zijn in de afbraakfase open geweest en alle bevatten veel steen. 33 en 34 zijn wat aardewerk betreft leeg, maar 38 bevat enkele interessante zaken: naast twee Friese randjes en een uit de overgangperiode bevindt zich maar weinig laat inheems aardewerk in de structuur; wél 32(!) fragmenten van grijs dunwandig aardewerk en een tweetal munten uit het laatst van de derde eeuw. Een zilveren kegel wordt door Hagers en Sier gedateerd in het laatste kwart van de vierde eeuw en het eerste kwart van de vijfde eeuw. Dit laatste voorwerp is mogelijk als nazak uit een bovenliggend (vroegmiddeleeuws?) niveau afkomstig.

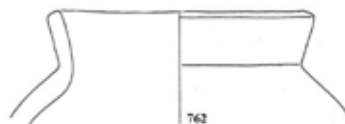

Afb. 27 Structuur 38 met 6 enkele zeer verschillende late modellen en een fragment grijs gedraaid.

Rand 1388 lijkt in eerste instantie wel uit de Late IJzertijd te stammen, maar is waarschijnlijk toch vierde-eeuws. Met name de gespatieerde vingertopindrukken aan de buitenzijde van de rand zijn opvallend. De cilindrische hals lijkt wel op het onbekende pot type uit structuur 17. De kleine besmeten pot met zijn iets verdikte slappe C-rand past ook goed in de vierde eeuw.

Structuur 45 bevat ook zeer weinig aardewerk en het enig goed herkenbare deel van een L – IIIb pot met een duidelijke invloed van een Eddelak pot, past eerder in de derde dan in de vierde eeuw. Daarnaast bevindt zich ook in dit spoor een zevental stukjes import, zoals TS, Mayen en vier stukken van grijze potten. Structuur 45 lijkt met deze inhoud uit het begin van de vierde eeuw te stammen.

Afb. 28 Eddelak vorm met een scherp afgezette steile B-rand uit structuur 45.

Structuur 46 is feitelijk leeg, op vele stenen en een fragment Romeinse tegula na.

6.4 De kuilen 40, 41 en 44

Waarschijnlijk worden ze alle drie oversneden door greppel 33 die parallel aan de gracht loopt, waardoor ze ouder zouden kunnen zijn.

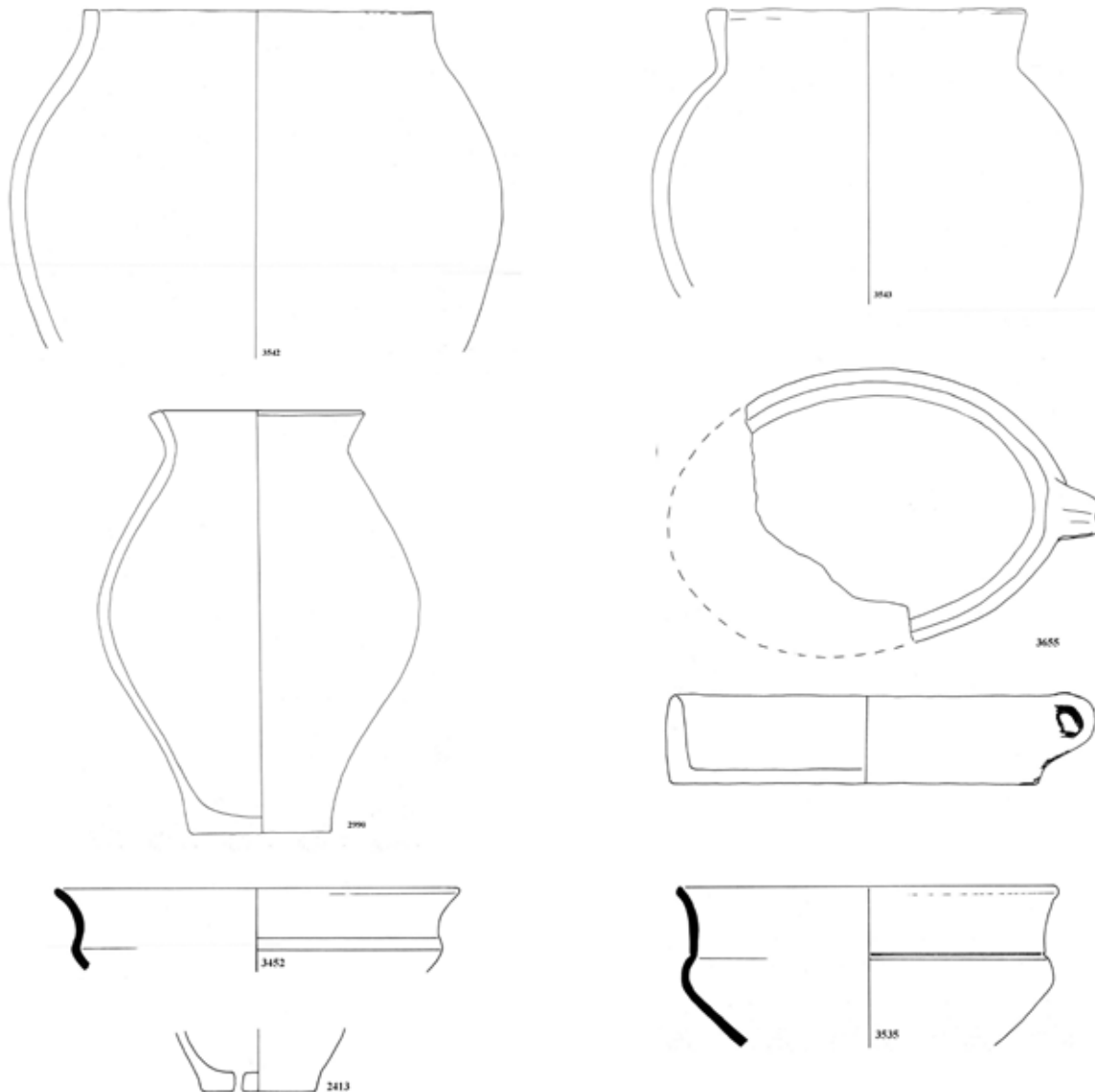
Structuur 40 bevat naast stenen maar weinig inheems aardewerk; een zestal randen leende zich voor wat meer beschrijving. Twee stammen uit de overgangperiode en een viertal uit de late periode.

Zie afbeelding 29 op de volgende bladzijde.

De inhoud is rustig verrassend te noemen: naast 28 fragmenten van grijze waar een opvallend ovaal bakje van een exotisch baksel, reducerend zwart gebakken met een magering van zand en schelp. Dergelijke bakjes zijn in West Nederland niet eerder gevonden. Pot 3542 met een prachtig ovoidale vorm, halsloos en van boven afgeplat, verschaald met veel potgruis, behoort bij Type L – Ie dat in de tweede helft van de vierde eeuw wordt gedateerd. Deze pot vorm heeft duidelijke verwantschap met G7 aardewerk uit Groningen.⁸⁾ Bij pot 3543 komen we wederom een verdikte en afgeplatte

8) Zie Nieuwhof 2014, pag 78 en Fig. 42

<< Afb. 26 Vondsten uit structuur 17. Voor beschrijving, zie de tekst.

Afb. 29 (pag. 31) De opmerkelijke inhoud van structuur 40, met vierde-eeuwse inheemse vormen en opvallend veel gedraaid grijs aardewerk.

cilindrische hals en een vrij bol potlichaam tegen. Hoewel er geen directe parallellen zijn, mogen we er van uit gaan dat dit ook uit de (gevoerde) vierde eeuw stamt. De prachtige vorm van 2990 is bijzonder omdat hier waarschijnlijk voor het eerst een compleet model van L – IIIc kan worden getoond. Het is een pot in Saksische stijl die goed vergelijkbaar is met een versierd exemplaar uit Ezinge dat in de vierde en vijfde eeuw wordt geplaatst.⁹⁾ Het begeleidende grijze aardewerk bestaat in totaal uit 28(!) fragmenten, waarvan 3535 toch wel heel sterk doet denken aan de 'Trichterpokale' uit Noord Nederland en Duitsland.¹⁰⁾

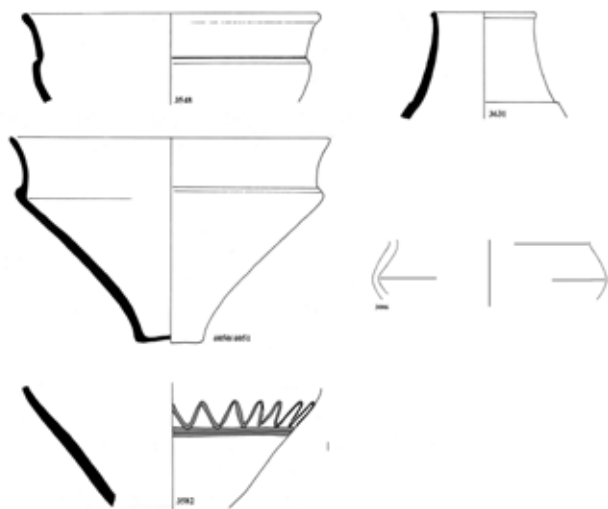
9) Zie Nieuwhof pag 80, Fig. 42

10) Zie Nieuwhof 2014, paragraaf 3.2 op pag. 131

6.5 Structuur 41

Ook deze structuur bevat weer relatief weinig inheems; geen aardewerk uit de Friese periode, vier randjes uit de overgangperiode en één randscherf L – IIIa en een hals-schouderbuik fragment van een situla die het best vergeleken kan worden met Taayke's Drenthe K4c. Ook hier weer een hele verzameling (32 stuks!) grijze import. Noemenswaard is ook het voorkomen van twee lanspunten uit deze structuur.¹¹⁾

11) Hagers en Sier 1999, Afb. 36 op pag. 79

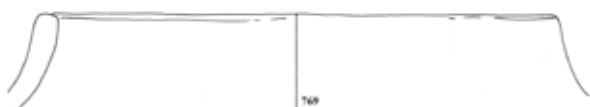
Afb. 30 Opvallend veel gedraaid grijs aardewerk en een fragment situla dat verwant is aan Drenthe K4c.

Situla met duidelijk 'Saksische' zigzag-vorm.

6.6 Structuur 44

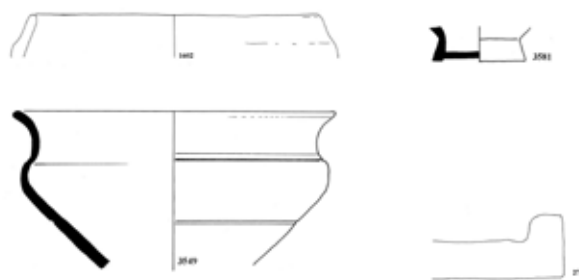
Behalve wat nazak uit de Merovingische en Karolingische periode zit er niet zo veel in deze structuur: een 60-tal inheemse wandscherfjes en maar één rand van een kookpot L – Ig. Dit is wel een heel laat type uit de tweede helft van de vierde eeuw. Vier stukjes grijze waar geven eveneens aan dat we qua datering gelijk zitten met de hiervoor genoemde structuren.

Afb. 31 De opvallende naar binnen gekeerde rand van type L – Ig uit structuur 44.

6.7 Structuur 67

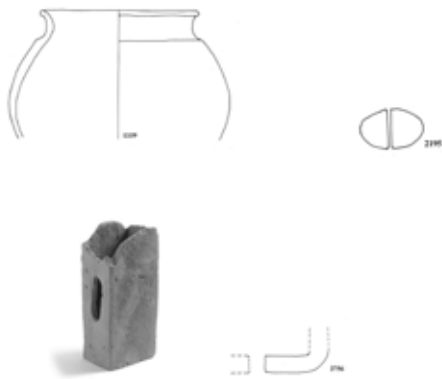
Structuur 67 lijkt op de tekening veel op 40, 41 en 44 en zou ook qua inhoud gelijk kunnen zijn. Net als in 44 is er middeleeuws aardewerk later ingezakt en er bevindt zich ook veel steen in de structuur. Tachtig kleine inheemse scherven waarvan een tweetal randjes van L – IIIb potten. De meest opvallende scherf is die van een rechte, naar binnen staande rand die iets weg heeft van een L – Ih, een aan Wijster IV F verwant type uit de tweede helft van de vierde eeuw. Onder de importen bevinden zich drie stukjes TS (opspit) en weer veel grijs gedraaid aardewerk: 21 stuks! Een opvallend voetje Terra Nigra is waarschijnlijk ouder, maar wel zo leuk om af te beelden. Naast de stenen komen ook hier enkele fragmenten Romeinse tegula uit. Dit Romeinse bouw materiaal zal eveneens afkomstig zijn van gesloopte Romeinse gebouwen ten zuiden van de Limes, maar op de een of andere manier hier in Castricum opnieuw aangewend als bouw materiaal.

Afb. 32 Ook structuur 67 bevatte veel grijs gedraaid aardewerk, steen en een fragment tegula; het weinig inheemse aardewerk stamt mogelijk uit de tweede helft van de vierde eeuw.

6.8 Structuur 72

De overeenkomst met de vorige structuren is inderdaad erg groot: veel breuksteen, tufsteen en Romeins gebakken bouw materiaal, 'slechts' vijf stukjes grijs gedraaid aardewerk, een paar brokken van een kruikamfoor, nog wat opspit en een munt uit het laatst van de derde eeuw. Ook hier in de boven vulling enkele stukken vroegmiddeleeuws aardewerk, waaronder een alleraardigste spintol. Een mooi en groot fragment inheems aardewerk, type L – If afkomstig uit de tweede helft van de vierde eeuw en zelfs nog iets later. Onder het Romeinse bouw materiaal bevindt zich een stukje van een verwarmingsbuis (tubulus), die in huizen met hypocaustum in de wand werden verwerkt om warme lucht door te laten.

Afb. 33 Structuur 72 bevatte een mooi fragment van een L – If, een type uit de tweede helft van de vierde eeuw, een Karolingische spintol (nazak) en een fragment ‘tubulus’, onderdeel van een verwarmingssysteem uit een Romeinse villa. De foto is een exemplaar uit Groot Brittannië.

6.9 Structuur 73

De volgende van de grote kuilen bevatte naast een 140-tal kleine inheemse scherven, weer veel steen, een drietal munten en enkele bronzen voorwerpjes, waaronder een bronzen scheermes dat in de tweede helft van de vierde eeuw gedateerd kan worden.¹²⁾ Drie Ts scherven en 24 van gedraaid grijs aardewerk geven de overeenkomst van de structuren duidelijk aan.

6.10 Structuur 79a en b

In twee delen gesneden door een recente sloot, behoort deze structuur natuurlijk ook tot de grote rechthoekige kuilen en te verwachten is dat de inhoud van 79 zal overeenstemmen met de andere. Naast zeer grote hoeveelheden zandsteen, breuksteen en tufsteen, zit er maar heel weinig aardewerk in deze structuur. De vijftien fragmenten grijs gedraaid zijn weer een bewijs van de gelijktijdigheid van de grote rechthoekige kuilen. Gelukkig zijn de weinige fragmenten inheems aardewerk goed herkenbaar als vierde- of zelfs vijfde-eeuws aardewerk. In eerste instantie werden de scherven, gelet op hun model en afwerking, aangezien voor Midden IJzertijd materiaal; grappig is om hier Annet Nieuwhof te citeren als zij het heeft over 4de en 5de eeuws aardewerk uit Ezinge (Gr.) “Dit aardewerk is soms moeilijk te onderscheiden van aardewerk uit de Midden-IJzertijdde gelijkenis is vaak zo sterk dat het lijkt alsof potten uit de Midden IJzertijd ...als voorbeeld hebben gediend” · Naast de nauwmondige pot met cilindrische hals is ook een napje gevonden dat qua vorm

12) Mogelijk doorlopend tot het eerste kwart van de vijfde eeuw.

grote overeenkomst vertoont met Drenthe S5.¹³⁾ Naast deze vondsten is een alleraardigst stukje van een Romeinse spreukbeker aangetroffen en een bronzen schaar.

Afb. 34 Vierde-eeuws aardewerk uit structuur 79; de Romeinse drinkbeker is veel ouder, maar leuk om als contrast af te beelden.

6.11 Structuur 11 en 132

Structuren die verband lijken te houden met elkaar als erfafscheiding van een der huizen 94a en 95. Er is geen materiaal aan gekoppeld, maar van palissade 132 is wel een dendro datering van 242 AD.

De palissade 52 en 130 die ook verband met elkaar hebben, konden eveneens worden bewezen door dendrochronologisch onderzoek en 130 werd gedateerd op 258 AD. Het is daarmee duidelijk dat deze lange rechte structuren geplaatst moeten worden in de vorige periode van bewoning. In het verloop van dit verhaal zullen nieuwe overzichten worden gemaakt.

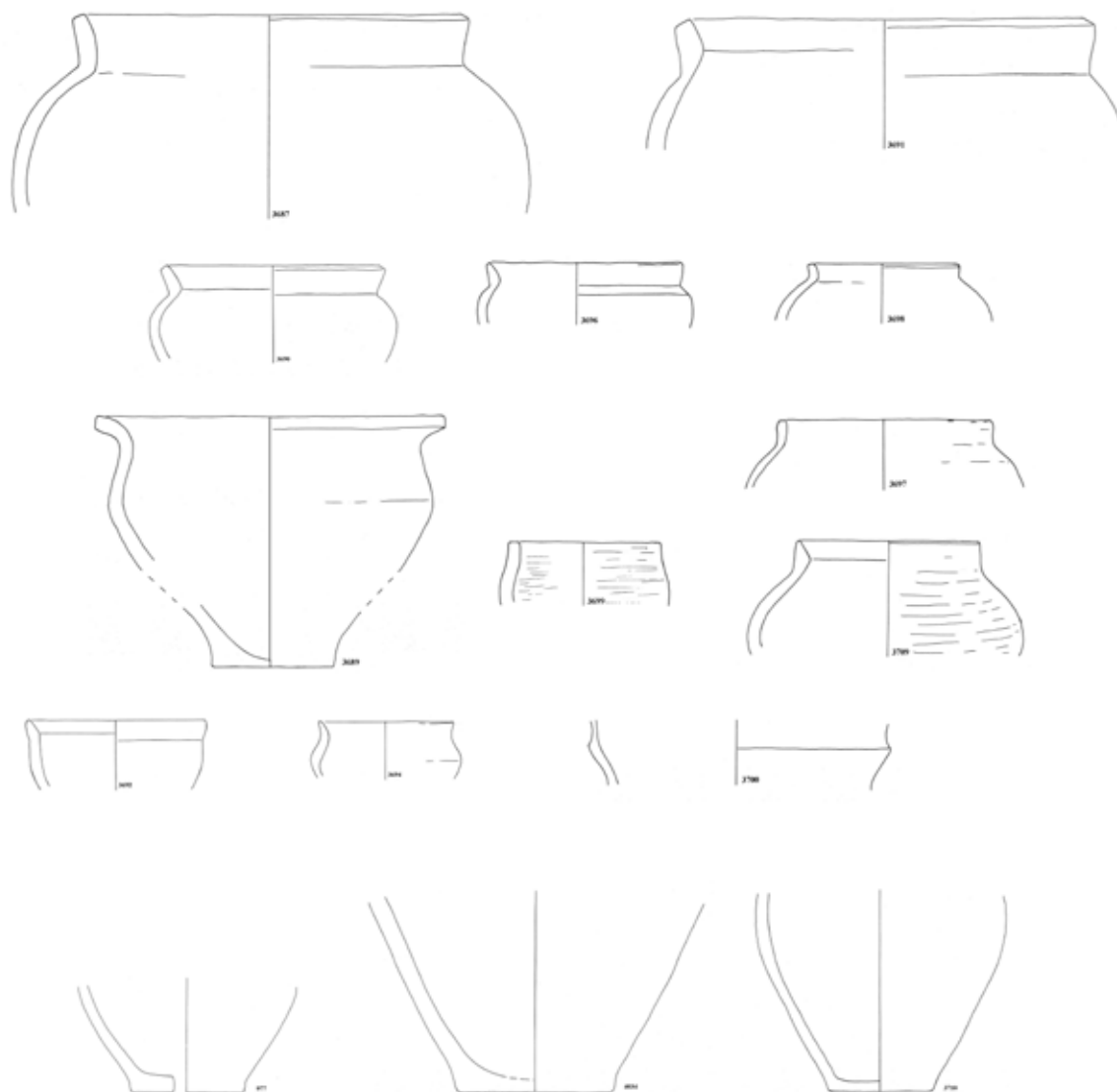
6.12 Schuur 126

Ook van deze structuur konden verschillende monsters worden onderzocht. De dateringen van het gebruikte hout van deze vermoedelijke schuur komen uit op 235 AD, 258 AD en 266 AD. De datering is dus gelijk aan die van palissade 130. Er is vrijwel geen materiaal van de schuur afkomstig: een stukje TS, een fragment tegula, een wandje gladwandig Romeins en twee stukjes grijs gedraaid.

6.13 Waterput 98

Waterput 98 is een van de ‘rijkste’ waterputten en bevat een groot aantal reconstrueerbare potprofielen. Op het moment van dit onderzoek waren deze potten in restauratie, bestemd om een plaats te krijgen in het Huis van Hilde, het nieuwe depot in Castricum. Volstaan wordt daarom voorlopig met de tekeningen die werden gemaakt voor de publicatie van Hagers en Sier, als toevoeging aan het vele andere aardewerk

13) Taayke 1996, pag. 63

Afb. 35 De rijke inhoud van structuur 98; deze structuur is een van de jongste uit de vierde-eeuwse periode van bewoning. Zie de tekst voor de bespreking van het materiaal.

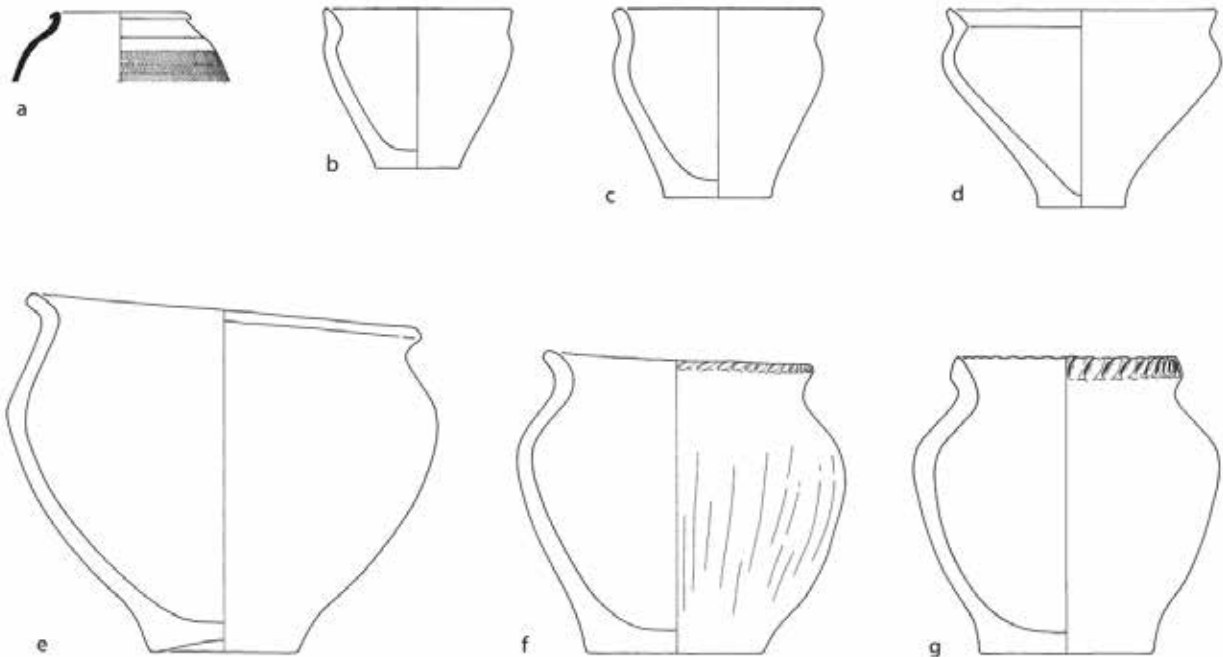
dat wel beschikbaar was. Waterput 98 bevat geen enkel fragment steen wat betekent dat de put waarschijnlijk al gedempt vóór het einde van de bewoning. Het assortiment potten wordt aangevoerd door een aantal steile, vrijwel rechtop staande randen, scherp afgezet tegen een ronde schouder; deze potten kunnen worden gerangschikt onder type L – Ia. (3687 en 3691) De vergelijkbare kleine potjes vallen onder L – VIa (3697, 3698 en 3709). Potje 3690 en 3698 zijn gepolijst afgewerkt en behoren tot type L – Ivb en L- IVa resp. potje 3694 met zijn slap S-vormig profiel en uitgetrokken steile rand, lijkt een zeer late representant van type L – VIa en is eerder in Schagen aangetroffen.¹⁴⁾ Pot 3689 met zijn gedrongen vorm, dubbel

conische vorm en lange rand, is waarschijnlijk twee maal aanwezig geweest in de waterput; een gerestaureerd exemplaar bevindt zich in een vitrine in het Depot voor Bodemvondsten en is afgebeeld in Hagers en Sier (zie Afb. 28). Het is een aparte vorm die het best beschreven kan worden als een hybride tussen O – Ic en L – IVa. Potje 3699, met zijn recht afgewerkte rechtop staande hals is zonder parallellen, net als kommetje 3692.

De selectie uit structuur 98 uit Hagers en Sier, laat een geveerd stukje Romeins zien dat duidelijk een intrusie is, net als enkele scherven Karolingisch en zelfs Pingsdorf.¹⁵⁾ Potje b

14) Zie Diederik 2002 afb. 107 (midden)

15) De bovenkant van deze waterput kwam pas tevoorschijn in het derde niveau van Put 11, hetgeen aangeeft dat de bovenste vulling gemengd is geweest.

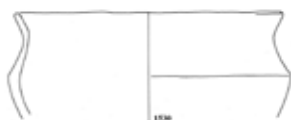

Afb. 36 Enkele pot profielen uit structuur 98, overgenomen uit Hagers en Sier, omdat ze tijdelijk niet beschikbaar waren voor nader onderzoek. Zie voor de bespreking de tekst.

heeft een herkenbare zigzag vorm en lijkt verwant aan L – Ivb, net als situla d. Potje c is een beetje vreemde eend in de bijt, maar wijkt qua vorm niet veel af van b. Pot e werd hierboven al beschreven en de exemplaren f en g zijn representanten van type L – Ic. Grijs gedraaid aardewerk is slechts met enkele exemplaren vertegenwoordigd. Qua datering lijkt waterput 98 in gebruik te zijn geweest tussen 275 en 350 AD.

6.14 Structuur 109

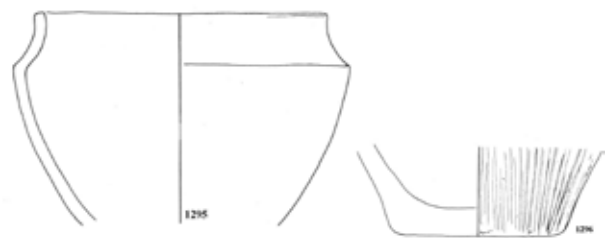
Afgezien van een paar brokken natuursteen, bevat de waterput 109 nauwelijks materiaal; slechts een klein randfragment van een L – If kon worden getekend. Het gaat hier om een situla die qua vorm is 'uitontwikkeld' en daarmee halverwege de vierde eeuw kan worden gedateerd.

Afb. 37 Structuur 109 dateert zeker uit de vierde eeuw, getuige dit fraaie fragment van een L – Ive.

6.15 Waterput 110

Deze structuur bevat, behalve wat stenen uit het bovenste niveau, ook weinig materiaal, maar ook hier een goed herkenbare randscherf die veel verwantschap vertoont met Drenthe K4a en zeker in het midden van de vierde eeuw mag worden gedateerd. Het afgebeelde bodemstuk is opmerkelijk vanwege de afwerking: een soort 'Besentrich' motief.

Afb. 38 Exotische vorm uit structuur 110, waar overeenkomst met Drenthe K4a evident is.

6.16 Waterput 131

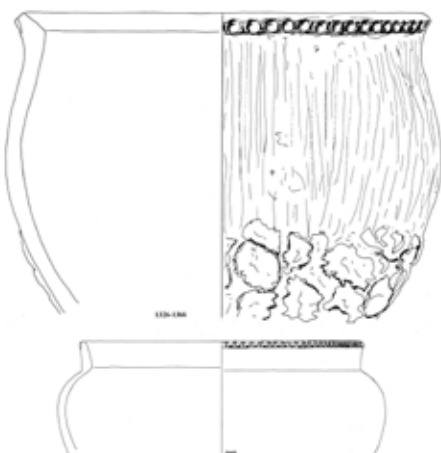
Wat er niet in de waterput zit wordt gecompenseerd door een dendro datering van 261/262 AD, die deze put qua aanleg plaatst in de vorige bewoningsfase.

Hoofdstuk 7 | Overige vondsten uit de vierde en vijfde eeuw

Een groot deel van het omgrachte terrein is niet opgegraven en het zou zonder meer mogelijk zijn dat er huizen uit de vierde eeuw buiten het opgegraven areaal staan. Toch zijn er duidelijke aanwijzingen voor bewoning van het gebied en daardoor ook aanwijzingen dat 'Hilde' op eigen grondgebied is begraven. Een losse kuil is op zich een structuur, maar als er geen samenhang is met andere fenomenen, hebben Hagers en Sier dergelijke sporen niet gekoppeld aan een structuur. Ze zijn ook alleen te vinden op de oorspronkelijke veldtekeningen en op de 'alle sporen kaart', maar dan zonder nummer. Het gaat de scope van dit onderzoek te boven om alle sporen te betrekken bij het onderzoek naar de context van Hilde, en daarom beperk ik me tot het beschrijven van de vierde-eeuwse keramiekvondsten uit kleinere sporen. Het gaat hierbij om scherven die gegroepeerd zijn per type; volstaan wordt met een summiere omschrijving van baksel en voorkomen. Alleen daar waar het zeldzame typen betreft, wordt iets meer uitgeweid.

7.1 L – Ia

Dit type dat in de omgeving van Schagen (in het bijzonder Muggenburg) veel voorkomt, is in Castricum veel zeldzamer (n=5), zodat dit type voorlopig een voor Noord-Holland 'noordelijke' signatuur meekrijgt. De baksels zijn zeer gevarieerd (potgruis, idem met zand, schelp (2x) en niet zichtbaar) en de afwerking is meestal ruw.

Afb. 39 Type L – Ia; de manchetvormige rand van de tweede pot lijkt een kenmerk voor Castricum, evenals de tot in de vierde eeuw voortgezette randversiering.

7.2 L – Ib

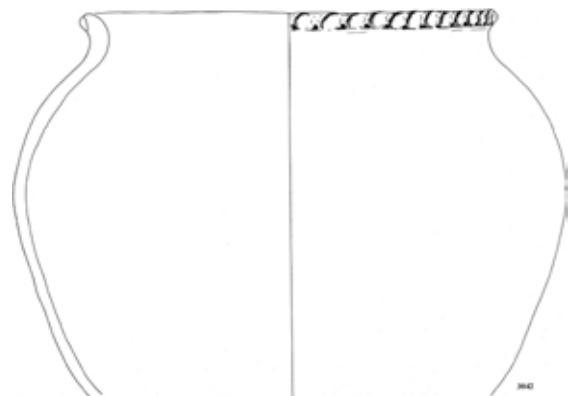
De wijdmondige slanke potten werden 17 keer waargenomen, meestal glad afgewerkt en met een baksel waarin potgruis de hoofdmoot vormt. Slechts een keer werd een toevoeging van schelp geconstateerd.

7.3 L – Ic

De meest zeer grote potten met een kleine C-rand en een gesloten model komen maar weinig voor (n=8), maar wel opvallend vaak met een schelpverschraling in het baksel (5x). Hierbij komt ook een zeer sterke verschraling met schelp voor, waarbij grote brokken gecalceerde schelp zichtbaar zijn aan het oppervlak. De afwerking is bijna altijd ruw.

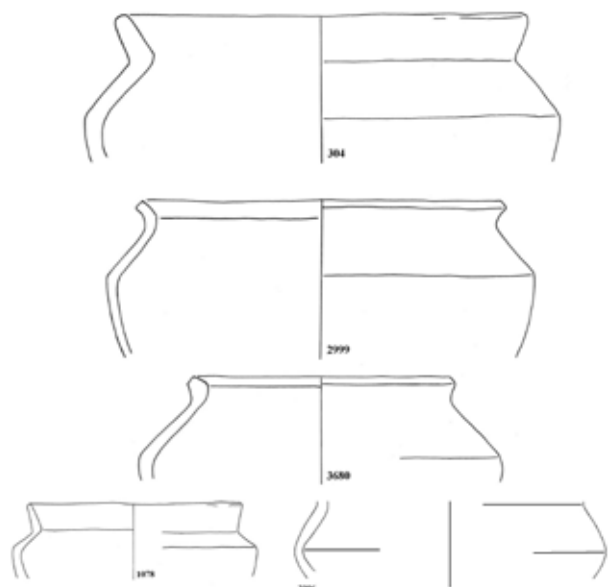
Afb. 40 Grove schelpverschraling komt vooral voor bij de grote potten zoals L – Ic.

Afb. 41 Enorme pot van het type L – Ic, ook hier nog met 'kartelrand', hoewel het lijkt op individuele 'vingertop' indrukken.

7.4 L – Id

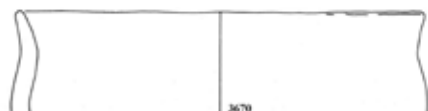
De opvallende pot met zijn uitgesproken zigzag model, komt ook maar weinig voor (n=6). De afwerking is vaak gepolijst of glad en de baksels zijn gevarieerd. In de afbeelding zijn ook enkele potten opgenomen die als situla aangemerkt zouden kunnen worden. Het gaat dan om een type dat ik in 2002 nog onder type F – IVc heb laten vallen, maar waarvan ik toen al uitging van een late herintroductie, vanwege de sterke gelijkenis met Paddepoel Ia.¹⁶⁾

Afb. 42 Zigzag potten van type L – Id, die duidelijke noordelijke invloed verraden.

7.5 L – Ie

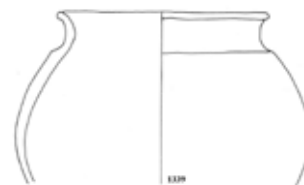
Dit type is de vierde-eeuwse opvolger van L – Id en is redelijk zeldzaam in Oosterbuurt; slechts vijf ruw afgewerkte fragmenten konden worden onderscheiden en potgruis is de meest voorkomende verschraling.

Afb. 43 Type L – Ie. Prachtig 'slap' profiel toont de doorontwikkeling van de zigzag potten.

7.6 L – If

'Eivormige potten met een randlipje en een schouderknik' is de omschrijving van het type dat gemakkelijk over het hoofd wordt gezien tussen de massa's schouderknikken van het Friese aardewerk. De Friese potten hebben echter vrijwel uitsluitend A-randen en dit type heeft uitsluitend C-randen. De afwerking is meestal zeer goed (glad of gepolijst). In Castricum werd slechts het afgebeelde exemplaar aangetroffen in een van de laatst dateerbare structuren (72).

Afb. 44 Subliem voorbeeld van een L – If pot, met zijn verwantschap aan Drenthe G7b.

7.7 L – Ig

Ook van dit type zijn maar twee scherven gevonden en die zijn beide met schelp gemagerd en ruw afgewerkt.

Afb. 45 Type L – Ig is uiterst zeldzaam in Castricum en is, behalve met materiaal uit Schagen, niet goed vergelijkbaar met welk pot type elders in Nederland.

7.8 L – Ih

Werd niet in Castricum aangetroffen.

7.9 L – IIIa

De kleine nauwmondige potjes met een steile rand en een licht dubbel conische vorm, kwamen negen keer voor in het complex; een enkele keer ruw afgewerkt, maar meestal glad of gepolijst. Bijna alle mageringsmiddelen zijn gebruikt: plantaardig materiaal, zand, potgruis en één keer schelp.

Afb. 46 Type L – IIIa.

16) Zie voor de discussie Diederik 2002, pag 76 ff en afb. 51.

7.10 L – IIIb

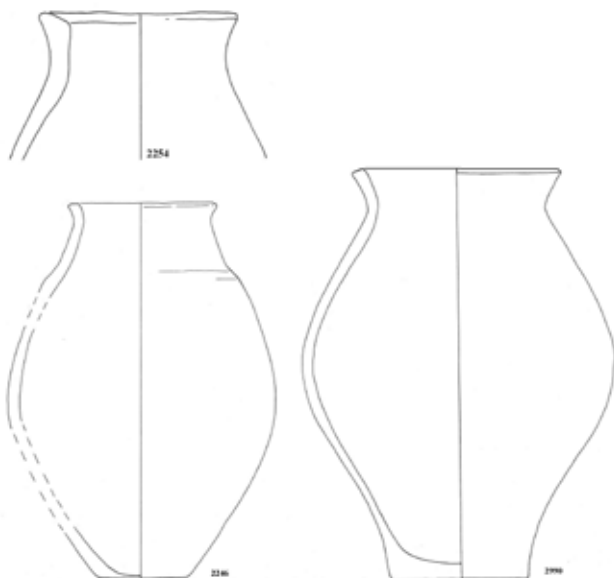
Nauwmondige min of meer dubbel conische potten met oren, is de globale omschrijving van dit type. Slechts een handvol B-randen van Eddelak-achtige potten die mogelijk zijn toe te schrijven aan dit type werd gevonden; geen enkel oor op de schouder. Het is dus niet zeker of dit type daadwerkelijk in Castricum voorkomt.

Afb. 47 Type L – IIIb.

7.11 L – IIIc

Enkele fantastische sporen met grote fragmenten van L – IIIc potten stellen ons in staat om maar liefst twee complete profielen te reconstrueren. Fragment 2254 vertoont nog iets van een verdikte rand die alle F – III randen hadden en een duidelijke hals. 2246 heeft een lichte schouderknik en een onverdikte, van boven afgeplatte, licht uitstaande rand. Het fraaiste exemplaar is wel 2990 dat een Angelsaksische vorm heeft en heel goed de vergelijking kan doorstaan met aardewerk uit Noord Nederland.¹⁷⁾

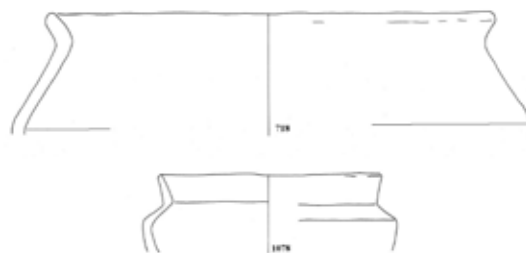

Afb. 48 Type L – IIIc heeft een lange ontwikkeling door-gemaakt vanaf de nauwmondige orenpot F III; pot 2990 kan worden gezien als een Angelsaksische vorm en dateert zeker uit de late vierde eeuw.

17) Zie Nieuwhof 2014, pag. 80 en Fig. 43

7.12 L – IVa

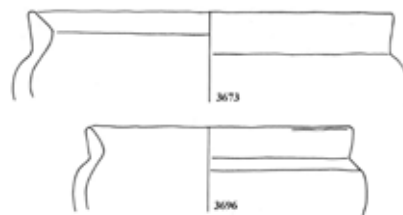
Dit type situla met zijn kenmerkende zigzag profiel werd slechts vijf maal herkend onder het Castricumse materiaal. Net als bij L – Id is het bij kleinere fragmenten en diameters, moeilijk te bepalen of het om een situla, dan wel om een emmervormige pot gaat; het afgebeelde stuk 1078 staat hier, maar ook bij L – Id. De afwerking van dit aardewerk is zonder uitzondering gepolijst en de baksels zijn vrijwel alle met zand gemagerd.

Afb. 49 Situla of pot; het verschil tussen L – Id en L – IVa is moeilijk te maken bij kleinere fragmenten.

7.13 L – IVb

L – IVb met zijn verdikte rand en ronde schouder is maar twee keer gezien in late structuren, maar dan wel als mogelijke oudere 'vervuiling'¹⁸⁾. Beide fragmenten zijn reducerend gebakken, gepolijst en met onzichtbaar materiaal gemagerd (waarschijnlijk potgruis).

Afb. 50 Type L – IVd.

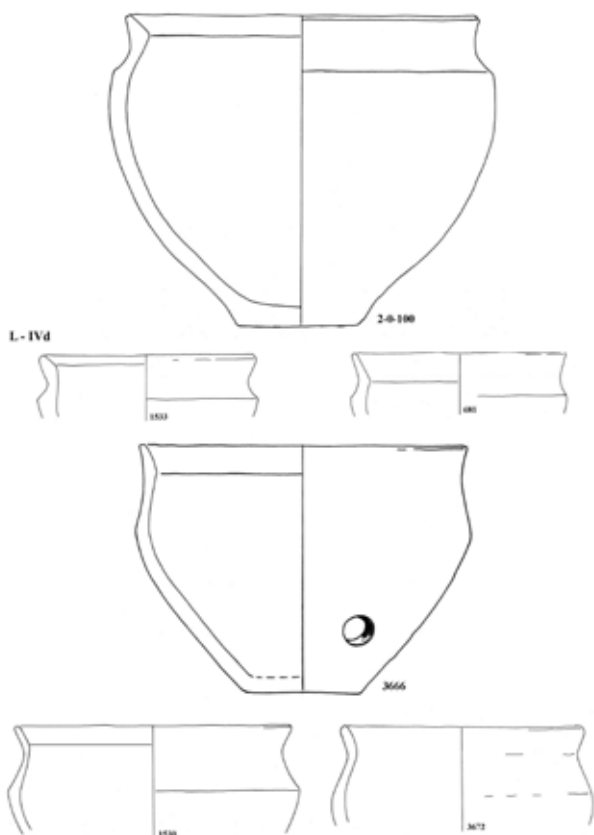
7.14 L – IVc

L – IVc met zijn onverdikte rechte rand en ronde schouder is ook zeldzaam; in totaal twee herkenbare fragmenten werden geadmineistreerd. Ze waren echter te klein om te tekenen.

18) In de structuren 98 en 100, beide waterputten.

7.15 L – IVd

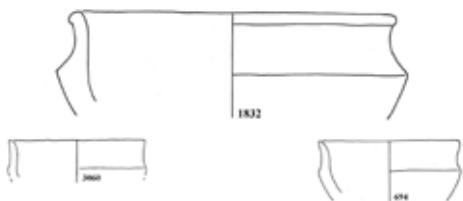
Dit type werd zes keer gesignaleerd en beschreven; de driehoekig verdikte randen werden maar twee maal gezien (1533 en 2-0-100) en de ontwikkeling is dat de schouder steeds lager komt te liggen en dat de rand dun en steil wordt. Het archeologisch complete exemplaar 3666, met zijn 'Seelenloch', is ongetwijfeld de eind vorm van het type dat tot ver in de vierde eeuw kan worden gedateerd.

Afb. 51 Fraaie collectie van L – IVd situlae; hoe steiler het type, hoe jonger.

7.16 L – IVe

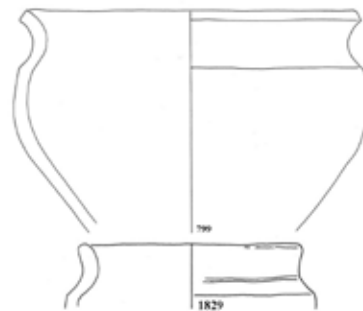
Dit type is in Castricum maar twee of drie keer aangetroffen. Situla 1832 heeft namelijk een opvallend randlipje en zou eventueel tot type L – IVh gerekend kunnen worden.

Afb. 52 De bijzondere vorm van type L – IVe.

7.17 L – IVf

Dit type wordt gekenmerkt door zijn lange, vrij sterk gebogen C-rand en een 'lage' schouderknik. Het enige fraaie voorbeeld werd aangetroffen op de bodem van structuur 22, een structuur die tot het eerste kwart van de vierde eeuw in gebruik was.. De pot is zwart, gepolijst en met op het oog onzichtbaar materiaal gemagerd.¹⁹⁾

Afb. 53 L – IVf lijkt veel op een doorsnee Friese pot met schouderknik, maar heeft altijd een C-rand.

7.18 L – IVg

Komt in Castricum niet voor.

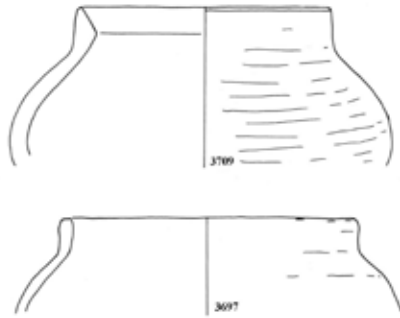
7.19 L – IVh

Komt evenmin in Castricum voor.

7.20 L – VIa

De kleine bolle potjes met hun zeer steile B- of C-rand komen wel voor, maar zijn in Castricum schaars met 7 exemplaren. De variatie in rand en randafwerking is, net als in Schagen, groot. De twee afgebeelde stukken laten dit duidelijk zien.

19) Dit blijkt meestal potgruis te zijn. Reducerend gebakken potten leveren zwart magerings materiaal op dat verwerkt wordt in reducerend gebakken potten. Zo valt de potgruis magering niet op. Bij kookpotten worden de aan de buitenkant zittende verschrallingsdeeltjes voor de tweede keer gebrand en leveren dan soms een andere kleur baksel op, waardoor ze opvallen.

Afb. 54 L – VIa Twee van de zeven aangetroffen kleine bolle potten met steile rand.

7.21 De typen L – VIb en c

Komen in Castricum niet voor.

Hoofdstuk 8 | Munten en hakbrons

Munten in een onderzoek worden vaak overschat wat betreft hun archeologische waarde, maar worden vaak onderschat door degenen die er niet echt verstand van hebben. Van de muntomloop buiten de Romeinse grenzen weten we eigenlijk niets; we weten dat Romeinse munten regelmatig worden aangetroffen in inheemse sites, maar wat hun specifieke waarde voor de inheemse bevolking was, kunnen we slechts gissen. Interessant voorbeeld is wel dat in het begin van de eerste eeuw, toen de troepen van Augustus en Tiberius grote delen van Germania veroverden en delen van Gallia consolideerden, er onder de soldaten een groot tekort bestond aan 'assen' en geldstukken kleiner dan de as. Een van de gevolgen was dat bestaand geld werd gehalveerd en gekwarteerd en dat het verspreidingsgebied van enkele Gallische lokale muntstukken sterk werd uitgebreid. Daarnaast werden er op vrij grote schaal Romeinse munten geïmiteerd.

Afb. 55 Munt van Nemausus, gehalveerd, met het portret van Octavianus en op de keerzijde de krokodil die het symbool was van de kolonisten van die stad. De munt heeft op de voorzijde de klop 'IMP'. Vondst Nijmegen; (particuliere collectie).

Een zelfde verschijnsel zien we in Gallia tijdens het Imperium Galliarum van Postumus en diens opvolgers, als de aanvoer uit de munthuizen van Keulen en Lyon blijkaar onvoldoende is en er massaal door de lokale bevolking 'barbaarse' imitaties worden geslagen. Dit proces is onvoldoende bestudeerd, maar gaat verder, zelfs als de munthuizen van Trier, Lyon en Arles (en tijdelijk Londen) weer volop produceren. Daarnaast zien we dat het oude, allang niet meer gemaakte grote

bronsgeld zoals de sestertius, zeker tot 300 AD in gebruik blijft. Het gaat in Gallia en waarschijnlijk ook in Germania dus lang niet overal meer om vastgestelde waarden van brons ten opzichte van zilver of goud. Daarnaast speelt de supersnelle ontwaarding van het Romeinse kopergeld tussen 300 en 340 een belangrijke rol. Het is dan veel belangrijker af te gaan op het gewicht aan metaal dan om de hoeveelheid.

Afb. 56 Voorbeeld van een barbaarse laat derde- eeuwse antoninianus; waarschijnlijk een Victorinus / Pax imiterend. (particuliere collectie)

Buiten de Romeinse grens zal dit argument is versterkte mate een rol spelen; er wordt een eigen economie in stand gehouden waar andere verhoudingen gelden. Zo draait de 'barbaarse' economie vrijwel geheel op koper of brons en is een stukje van een bronzen voorwerp dus net zo veel waard als een munt van gelijk gewicht. Op deze manier zal dus een geldeconomie weer geheel terugvallen op een die op ruilhandel is gebaseerd. Als er geen vraag is, zal de prijs dalen en de prijs bestaat dan alleen nog uit het aanbod van ruilmiddel in goederen of diensten.

In de opgraving Castricum Oosterbuurt zijn zeer veel munten gevonden, die mogelijk tijdelijk in de periferie van het Romeinse Rijk een overeenkomstige waarde hebben bezeten als binnen de grenzen, maar wanneer dat evenwicht zoek raakte, is moeilijk te zeggen. Na de ineenstorting van het Imperium Galliarum, ontstaat een periode van grote onzekerheid, vervaagde en vervagende grenzen en totale ontwrichting van de oude handelsroutes waarlangs producten (en geld) van en naar het geromaniseerde deel van Europa werden getransporteerd. Gelet op de zeer weinig Romeinse producten die na 280 worden aangetroffen in inheemse sites, kan feitelijk worden gesproken over een totaal stagnerende economie.

In dien zin is het opvallend dat er in Castricum wel munten en voorwerpen uit de periode na 280 zijn aangetroffen, wat zou kunnen wijzen op de speciale plaats die de nederzetting in de regio heeft ingenomen, ofwel deze voorwerpen hebben geen enkele relatie tot de Romeinse economie. Voor dit laatste pleit ook de grote hoeveelheid 'losse' fragmenten van koper en zilver; onderdelen en fragmenten van voorwerpen die we het beste kunnen aanduiden als 'hakzilver' en 'hakbrons'.

Natuurlijk zijn er in alle tijden stukjes metaal en munten zoekgeraakt of apart verstopt, maar als de hoeveelheden zo groot zijn als in Castricum is het mogelijk interessant te zien of er een 'piek' valt waar te nemen in de tijd, zodat gesproken kan worden van 'schrootverwerking'. Hagers en Sier hebben dat in feite al aangetoond, zodat een verdere analyse eigenlijk alleen voor de datering interessant is. Grappig genoeg spelen hierbij munten een zeer belangrijke rol.

In sporen die rond 300 of iets later kunnen worden gedateerd waarin munten zijn gevonden, is de mate van slijtage van die munten uiterst gering; de totale kwaliteit van de munt kan beroerd zijn, maar de slijtage geeft de omlooptijd aan en die is niet lang geweest.

Dan is er een achttal vierde-eeuwse muntjes gevonden die niet bij naam genoemd kunnen worden omdat we die niet weten, maar aangeduid worden naar grootte ten opzichte van de grootste koperen munt die in die periode in omloop was. Zo is de grootste dus AE 1 en als er vier formaten zijn, is de kleinste dus AE 4. In Nederland worden eigenlijk alleen maar de AE 3 en de AE 4 muntjes aangetroffen; zo ook in Castricum. Wat direct opvalt is, dat ze, volgens de beschrijver²⁰⁾, 'volkomen versleten' zijn en dat is uitermate vreemd; je zou juist een geringe slijtage verwachten, gelet op het feit dat het hier om de jongste munten gaat. Bovendien is dit soort muntjes helemaal niet zo onderhevig aan corrosieve invloeden vanwege de samenstelling ervan, dus moet er een andere verklaring voor hun aanwezigheid worden gevonden. Het meest logische is dat ze eveneens deel uit maken van de grote hoeveelheid 'hakbrons' waarover we eerder spraken. Doordat er werkelijk niets op te zien is, valt zelfs de toeschrijving te betwijfelen. Wat de koperen schijfjes wél zijn geweest, weten we niet.

Van de dertig stukken die aangemerkt zijn als hakbrons, komen er 25 uit de top van de opgraving, drie uit het daaronder liggende niveau en nog eens twee daaronder. Het moge duidelijk zijn dat in principe het hakbrons gerekend kan worden tot de Late Romeinse Tijd, dan wel tot de Vroege

Middeleeuwen. Voordat we daar zekerheid over krijgen, eerst de analyse van de munten.

De determinatie is indertijd verricht door het toenmalige Mint en Penningkabinet en is niet meer dan een catalogus; een interpretatie is er niet aan gegeven. Het beeld dat wordt verkregen als men de munten in een histogram zet, is, op zijn zachtst gezegd, opmerkelijk.

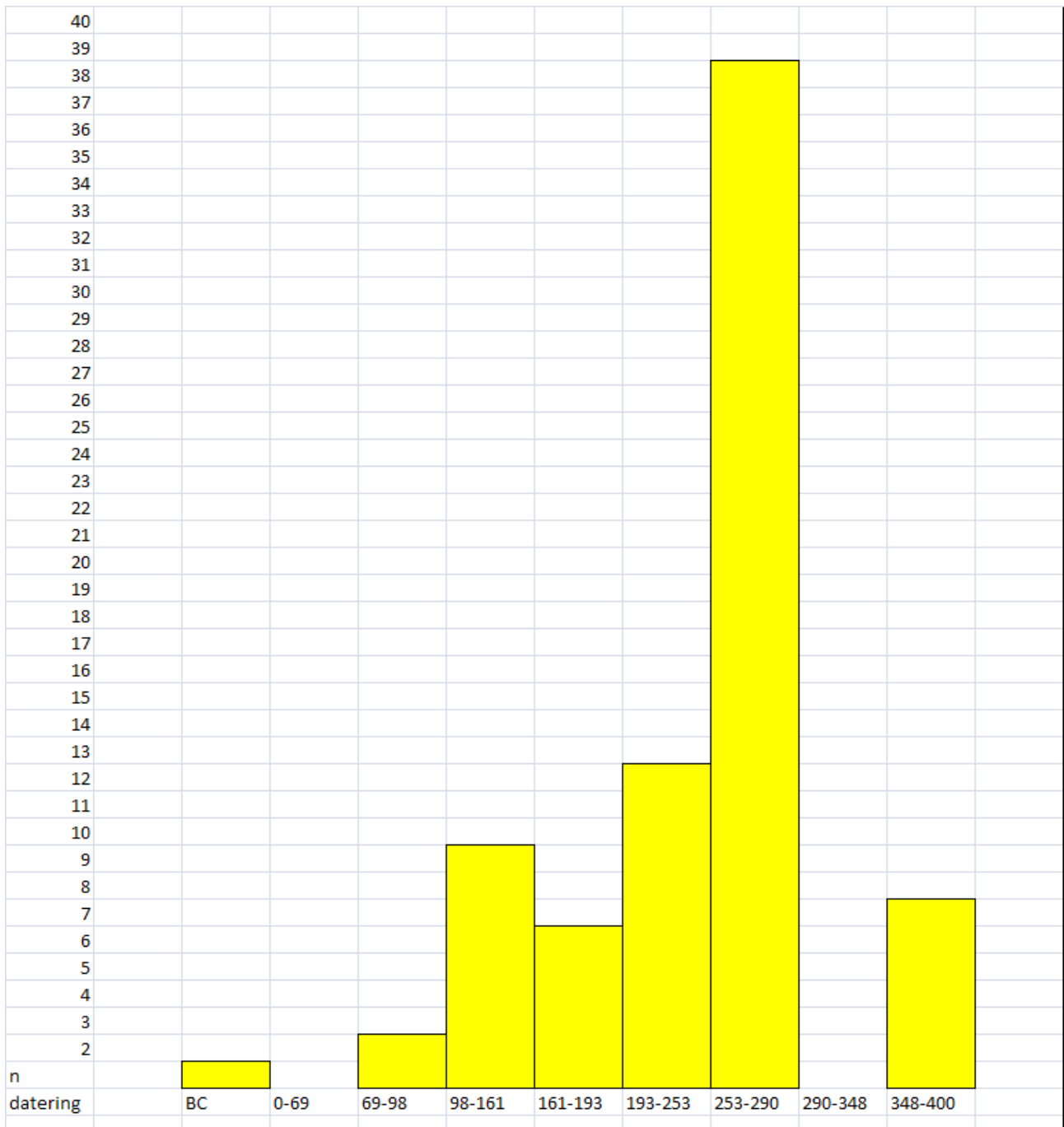
Zie Afb. 57 op de volgende pagina.

Zeer weinig munten uit de eerste eeuw is geheel in overeenstemming met de ouderdom van de site, een redelijk aantal uit de periode van de Pax Romana en een uitermate groot aantal uit de tweede helft van de derde eeuw.

Voorname de Gallische navolgingen van de periode na Postumus, Tetricus en Victorinus. Voor Nederland is deze piek in de verspreiding uniek. Vervolgens vallen de zeven AE 4 munten uit de tweede helft van de vierde eeuw op; zij het met de aantekening dat het hier om volledig versleten exemplaren gaat. Wat echter nog veel meer opvalt, is de volledige afwezigheid van regulier Romeins geld uit de periode 290-350 AD, normaal gesproken een 'rijke' periode waarin onnoemelijk veel geld is gemaakt onder Constantijn en zijn zonen. Binnen de grenzen van het Rijk zeer algemeen, hier dus afwezig. Het heeft er dus alle schijn van dat de geldeconomie in Castricum zo rond 280 ophoudt, tegelijk met de handel in inheemse en Romeinse goederen. De AE 4 munten moeten dan worden beschouwd als een veel later verschijnsel dat mogelijk relatie heeft met het 'hakbrons'.

De conclusie lijkt gewettigd om het meeste gevonden 'hakbrons' toe te schrijven aan de vroegmiddeleeuwse bewoners van het terrein.

20) Bouke Jan van der Veen

Afb. 57 Histogram van de in Castricum aangetroffen munten; de aanwezigheid van munten uit de periode 348-400 is uiterst dubieus.

Hoofdstuk 9 | Tussenstand

Op het punt gekomen waarop de meeste vondstgroepen besproken zijn lijken enkele voorlopige conclusies te mogen worden getrokken: aan de hand van de analyse van het inheemse aardewerk is bewoning in de vierde eeuw aangetoond. De typen die in Schagen tot het vierde-eeuwse aardewerkrepertoire behoorden zijn voor een groot gedeelte ook in Castricum gevonden. Hiermede is in ieder geval aangetoond dat het opgravingsterrein Castricum Oosterbuurt ten tijde van het leven van Hilde bewoond is geweest.

Een tweede conclusie is dat ná 280 er blijkbaar geen handel meer is met de Romeinen ten zuiden van de Limes. Romeins aardewerk van ná deze datum wordt niet meer aangetroffen. Wel is opvallend dat er rond 280 vrij veel Gallische navolgingen zijn van de antoniniani die tussen 268 en 273 werden gemunt in Lyon en Keulen.

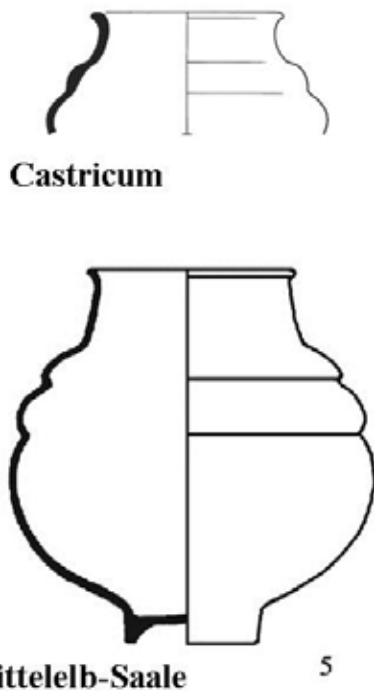
Toch is er nog een vondstgroep die in de analyses wél sterk naar voren is gekomen; en dat is de groep van het grijze aardewerk. De volledige afwezigheid van goederen die vervaardigd zijn ten zuiden van de Limes, laat geen andere herkomst toe dan het oosten en daar is het vervolg van het aardewerkonderzoek dan ook op gericht geweest.

Opgraving skelet Sg, R.A. van Eerden.

Hoofdstuk 10 | Grijs gedraaid aardewerk

In het voorgaande hadden we al geconstateerd dat de grote bulk van het grijze aardewerk ná 325 gedateerd kon worden. Ook was duidelijk dat zowel importgoederen en muntgeld na 280 geen rol spelen. Dit betekent voor de herkomst van het grijze aardewerk dat een herkomst uit het zuiden²¹⁾ uitgesloten is. De enige voor de hand liggende plaats waar dit aardewerk vandaan kan komen is dan Duitsland. Omdat wij voor de Romeinse periode in onze gebruikte literatuur niet specifiek gericht zijn op de Germaanse gebieden buiten de Romeinse Rijksgrenzen, kostte het enige moeite geschikte literatuur te vinden. Uiteindelijk bleek een recent artikel van Morten Hegewisch²²⁾ een overzicht te geven van Laatromeins draaischijfaardewerk buiten de Limes van Hamburg tot aan de Zwarte Zee. Daarnaast is er een artikel van Maren Dieke die het vondstmateriaal beschrijft van een opgraving in Hildesheim²³⁾. Beide artikelen gaven voldoende houvast om met enige zekerheid te kunnen stellen dat, in ieder geval een deel van het Castricumse grijze aardewerk veel overeenkomsten vertoont met materiaal uit noordwest Duitsland.

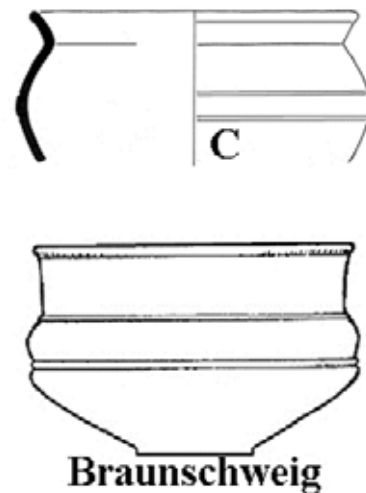

Afb. 58 Frappante overeenkomst tussen een scherf uit structuur 44 en een vergelijkbare pot uit het gebied tussen de Elbe en de Saale. Door Hagers en Sier was deze opvallende scherf in de Vroege Middeleeuwen geplaatst. (niet op schaal)

Een belangrijk kenmerk van enkele pot typen uit het gebied tussen de Elbe en de Saale zijn de bolle ribbels op de schouder van de potten. Het aardewerk uit die streek wordt gedomineerd door een sterke articulatie van het aardewerk met groeven en ribbels. Datzelfde geldt voor een kleine wijdmondige pot die eveneens een bolle strook op de buik heeft die wordt geaccentueerd door twee verdiept liggende lijnen. Hoewel de die in de omgeving van Braunschweig werd aangetroffen, een andere is, zijn er duidelijke overeenkomsten in de wijze van aanbrengen van de versiering.

Zie Afb. 59 op de volgende pagina.

De bijzondere kan die in enkele fragmenten werd aangetroffen in de structuren 40 en 41, kent wat model betreft zeker enkele goede parallellen met het Duitse gebied. Hoewel onversierd is de complete kan uit Nordrhein Westfalen een passend vergelijk. De versiering is opmerkelijk, maar niet ongewoon. De versiering op het fragment afgebeeld op afb. 29 is gelijk aan die van de grote kan, maar betreft een andere vorm.

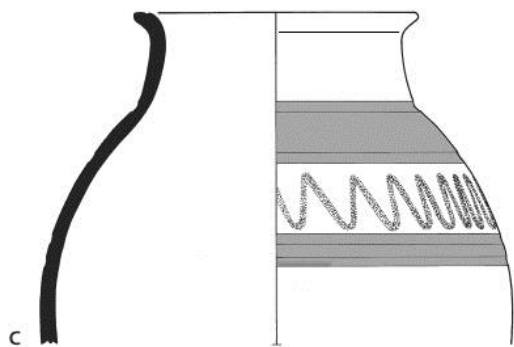

Afb. 60 Vormovereenkomst tussen de bijzondere kan uit de structuren 40 en 41 en een compleet exemplaar uit Nordrhein Westfalen. (Niet op schaal)

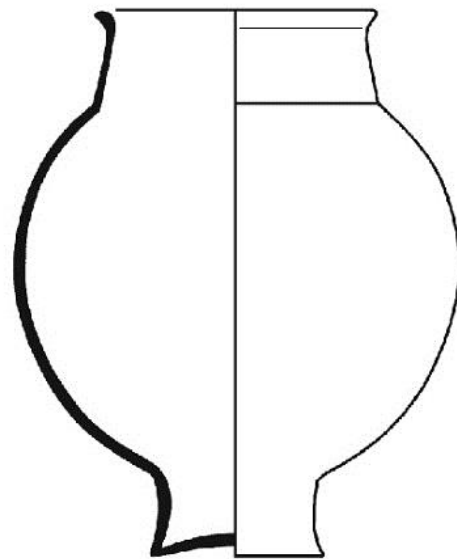
21) Voor grijs en blauwgrijs draaischijfaardewerk wordt daar de term 'Waaalslands' aardewerk gebruikt.

22) Prof. Morten Hegewisch is verbonden aan de Universiteit van Berlijn; zie Hegewisch 2007.

23) Dieke 2005.

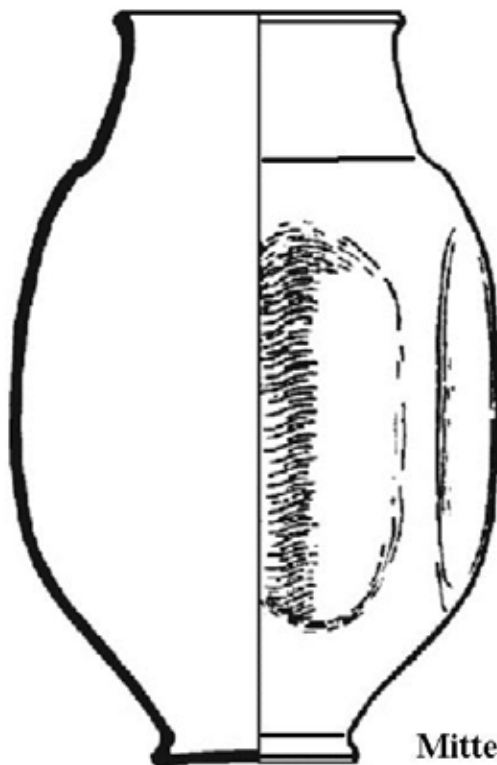

Castricum str. 40 en 41

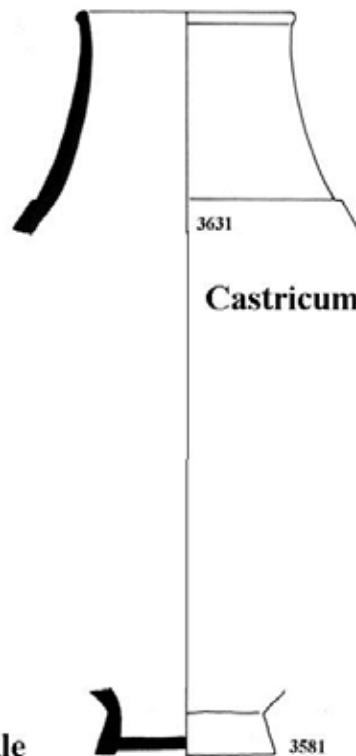

Nordrhein Westfalen.

Afb. 59 Wijnmondig draaischijf potje uit Castricum dat een versieringswijze deelt met een iets afwijkende vorm die in Braunschweig is gevonden. (Niet op schaal)

Mittelbe-Saale

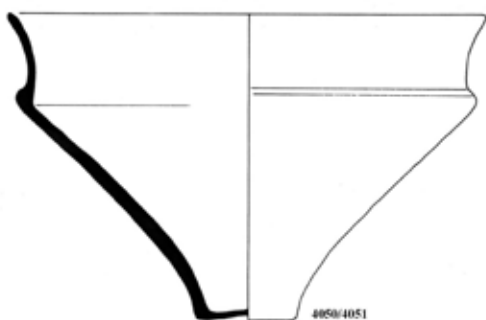
Castricum

Afb. 61 Beker afkomstig uit het Midden Elbe – Saale gebied en een overeenkomstig fragment uit structuur 41. Dit type beker komt ook voor in Sachsen-Anhalt²⁴⁾ (niet op schaal)

Ten slotte is er een bekerfragment uit een van de late structuren (Str. 41) dat eveneens grote gelijkenis vertoont met de bekeraars zoals die in de vierde en vijfde eeuw in het Midden Elbe – Saale gebied werden vervaardigd. Omdat tot nog toe duidelijk is dat de structuren 40 en 41 beide hetzelfde materiaal bevatten, kan worden aangenomen dat het overige blauwgrijs uit deze structuren eveneens uit de vierde eeuw stammen.

Zie Afb. 61 op de vorige pagina.

Eveneens uit structuur 41 stamt een compleet profiel van een situla van een type dat frequent opduikt in Castricum en derhalve een gidsfossiel voor de vierde eeuw genoemd kan worden. Het gaat om een wijdmondige vorm met een licht gebogen hals die scherp is afgezet op de korte, iets verdikte schouder. De buik loopt concaaf naar de eenvoudige holle voet. Deze vorm lijkt niet afkomstig uit Midden Duitsland, maar is waarschijnlijk een door-ontwikkelde vorm van de situlae die met name in Nederland frequent worden aangetroffen en gerangschikt worden onder 'terra nigra-achtig' of 'Kustaadewerk' of 'Waaslands' of 'Rupeliaans'. Uit deze opsomming van namen moge het duidelijk worden dat een productiecentrum nog niet is vastgesteld.²⁵⁾

Afb. 62 Grijs situla uit de vierde eeuw afkomstig uit structuur 41

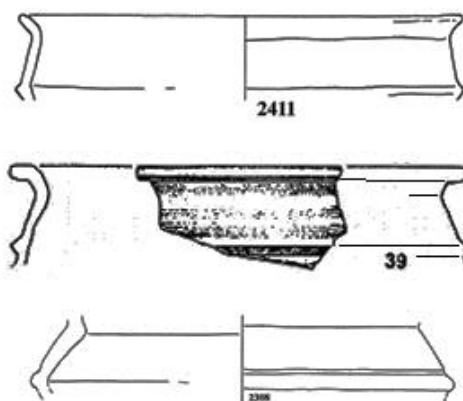
10.1 Duits vormenrepertoire in inheems vervaardigd aardewerk

Hoewel tot nog toe de wat afwijkende vormen binnen het inheemse aardewerk zo veel mogelijk werden vergeleken met vondsten uit Nederland, wordt het met zulke duidelijke verwijzingen naar een Duits productiegebied interessant om ook enkele afwijkende vormen daarmee te vergelijken.

24) Hegewisch 2007, Fig. 6 en 7.

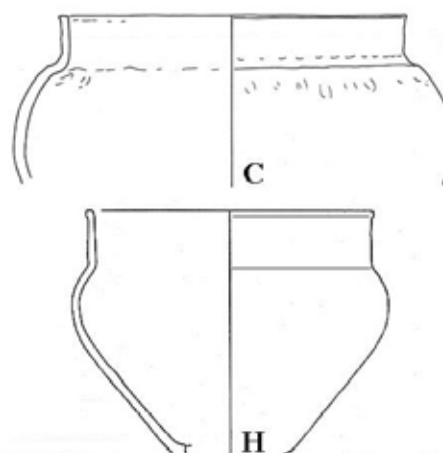
25) In de omgeving van Deventer zijn aanwijzingen gevonden voor een mogelijke productie van dergelijke voetschalen.

Als eerste is er een aantal randen die werden aangezien voor situla vormen, die qua profilering perfect in het Duitse spectrum vallen. Het meest opvallende is de geprononceerde richel op de overgang van de rechte schouder naar buik. Dergelijke rillen komen in Hildesheim regelmatig voor.²⁶⁾

Afb. 63 Hoge potten met een geprononceerde ril op de overgang van de rechte schouder en de buik. Het middelste exemplaar is afkomstig uit Hildesheim.

Naast de voorgaande vormen bleken de potten met een verticale hals moeilijk tot niet te vergelijken met Nederlandse vondsten. Ook van deze groep werd gezocht naar Duitse parallellen. Die werden wel gevonden en vooral het kleine randlijpje lijkt overtuigend. Uit dezelfde structuur als het grote fragment (structuur 79) was ook een kom afkomstig van een model dat deed denken aan Drenthe S5. Het blijkt dat in Hildesheim deze naar binnen gebogen vorm zeer algemeen is.²⁷⁾

Afb. 64 Grote pot met cilindrische hals uit Castricum en een vrijwel compleet exemplaar uit Hildesheim-Bavenstedt.²⁸⁾

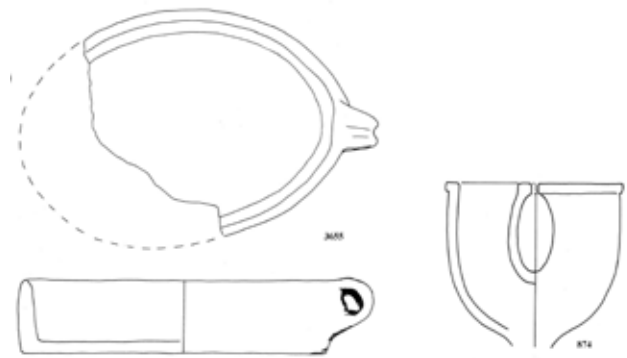
26) Dieke 2005, p. 465, Tafel 14.

27) Dieke 2005, Taf. 4 geeft ettelijke voorbeelden.

28) Dieke 2005, Taf. 29.

Een absolute exoot is het door de graafmachine versplinterde fragment van een drinkhoorn(?), gevonden bij de aanleg van put 6. Gelukkig konden de scherven zo ver aan elkaar worden gelijmd dat reconstructie op papier waarschijnlijk gemaakt kan worden. Het zijn twee hoorns die aan de bovenzijde met een 'bruggetje' aan elkaar zijn gemaakt en aan de onderzijde in elkaar overlopen. Op dat punt bevindt zich een stengel die mogelijk op een voet heeft gestaan. Het baksel is qua kleur en afwerking gelijk een andere exoot, het ovale bakje uit structuur 40. Dergelijke bakjes zijn in Midden Duitsland vrij algemeen.²⁹⁾ Het grijs-zwarte baksel van de hoorn bevat veel glimmer.

29) Dieke 2005, Taf. 21.

Afb. 65 Twee exotische vormen die mogelijk een Midden Duitse oorsprong hebben.

Grijze situla, 4e eeuw, gerestaureerd.

Hoofdstuk 11 | Verschil en overeenkomst met Schagen

Hoewel niet alle vierde-eeuwse aardewerkvormen die in Schagen waren geconstateerd in Castricum voorkomen, kan er toch wel worden gesproken van een grote overeenkomst met enkele opvallende verschillen³⁰⁾. Een van die verschillen is dat versierde randen in Castricum veel later dan in Schagen in gebruik zijn op bijvoorbeeld type L – Ic. Ander opmerkelijk verschil is dat de zigzag vormige potten L – Id in Castricum maar mondjesmaat voorkomen. De duidelijke aanwijzingen voor Noord-Nederlandse invloed in type L – VIb vergelijkbaar met Groningen K6 die in Schagen zo opmerkelijk was, ontbreekt geheel in de Castricumse context. Daarentegen zijn er in Castricum weer aanwijzingen voor een noordelijke invloed, waarschijnlijk in de tweede helft van de vierde eeuw, als zelfs Angelsaksische vormen aanwijsbaar zijn.

Daarnaast zijn er verschillen in magering van de klei: de grove schelp magering van Castricum is onbekend in Schagen. Dit laatste zal natuurlijk te maken hebben met de beschikbaarheid aan grondstoffen.

Concluderend is duidelijk dat beide sites vanaf het midden van de derde eeuw de Friese identiteit gaan verliezen, maar dat dit wat later gebeurt in Castricum. Mogelijk door huwelijkscontacten is er in Schagen tussen 300 en 350 een aanwijsbare link met Driessum-achtig aardewerk dat aan Midden Groningen gekoppeld kan worden, terwijl in Castricum rond 350 een (noord)oostelijke invloed herkenbaar is die meer verwantschap vertoont met aardewerk uit Noord Drenthe, maar sterker nog met Midden Duitsland. Dit laatste zal zeker verband houden met de komst van Hilde, die ook uit oostelijk Midden Duitsland afkomstig is.

Evident is dat zowel de nederzetting Oosterbuurt als Schagen in de vierde eeuw als 'Saksisch' bestempeld kunnen worden. Groot verschil, ondanks de overeenkomsten: Castricum kent een grote hoeveelheid blauwgrijs draaischijfaardewerk waarvan de herkomst aantoonbaar in Midden Duitsland ligt. Het kan geen toeval zijn dat isotopenonderzoek uitgevoerd op het gebit van Hilde dezelfde regio aanwijst als een deel van het gedraaide blauwgrijze aardewerk.

30) Zie Diederik 2002.

Hoofdstuk 12 | Het uiterlijk van de nederzetting in de vierde eeuw

In de derde fase van de nederzetting waren de fysische omstandigheden blijkbaar van dien aard dat veel of grote sloten niet noodzakelijk waren; de brede kavelsloten uit de tweede bewoningsfase waren (deels) vervangen door een aantal smalle greppels, waartussen de bebouwing was gesitueerd. De gracht (structuur 17) was er nog niet, want anders zouden de greppels daar wel op afgewaterd hebben. De gracht werd duidelijk in een laat stadium aangelegd en waarschijnlijk niet om de nederzetting te ontwateren. Maar voor we speculeren over nut en noodzaak van de gracht, daarover enkele gedachten:

De gracht heeft waarschijnlijk geheel rond de nederzetting gelopen en lijkt een duidelijke doorgang (ingang van het terrein) te hebben aan de noordoost zijde. Mogelijk dat zich ook aan de andere kant een ingang heeft bevonden.

De gracht heeft een gemiddelde breedte van vijf meter en is minimaal een meter diep geweest³⁰; dit betekent dat bij het graven van iedere tien meter gracht er veertig kubieke meter grond vrij kwam. We moeten ons dan wel afvragen wat men met deze hoeveelheden grond heeft gedaan. De meest logische is, dat men met de vrijgekomen aarde aan de binnenzijde een wal heeft opgeworpen. Aanwijzing hiervoor zijn de smalle greppels die op een afstand van XXXX meter parallel aan de gracht lopen. Als de aarde dus naast de gracht lag, wordt ook duidelijk waarom de gracht relatief snel is dichtgeraakt, zodat in de Karolingische periode huizen op de plaats van de gracht konden worden neergezet. De aanwezigheid van een wal tussen nederzetting en gracht verklaart vervolgens het zeer geringe aandeel van laat dateerbare gebruiksgoederen in de vulling van de gracht.

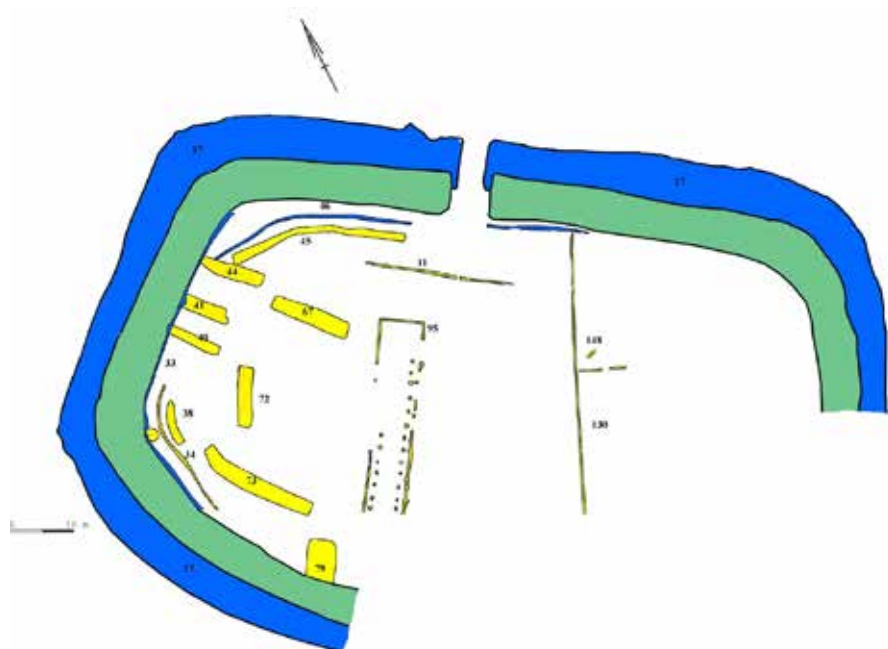
12.1 Versterkte plaats

Als de gracht niet de functie van afwatering heeft gehad, lijkt de enig andere optie dat die, samen met de wal een verdedigende taak heeft uitgeoefend. Tegen welk gevaar of dreiging is absoluut onbekend en vergelijkbare sites uit de vierde of vijfde eeuw zijn in Nederland niet aanwezig. Het ijs waarop we lopen is dus angstig dun.

30) Zie Hagers en Sier afb. XXX.

Toch moeten we ons hier mede afvragen wat de reden is geweest dat er zoveel natuursteen naar Castricum is vervoerd. De onderzoekers hebben indertijd echt hun werk goed gedaan en de aanwezigheid van uitbraaksleuven van gebouwen zou zeker opgemerkt zijn. Steenbouw op het binnenterrein heeft niet plaatsgevonden, maar waar dan wel? Een zekere mogelijkheid is dat er boven op de ringwal een steen/palissade heeft gestaan zoals op afbeelding 51. Is er een mogelijkheid dat de stenen later zijn aangevoerd, in de Vroege Middeleeuwen? Vrijwel zeker niet, omdat de stenen zijn aangetroffen in sporen en structuren uit de laatste (Romeinse) bewoningsfase.

Waarschijnlijk zijn de stenen gelijktijdig met de constructie van het gracht-wal systeem aangewend en wel op of in de wal. Dergelijke constructies zijn bekend, alleen absoluut niet uit deze periode. Om deze walburcht avant-la-lettre, te koppelen aan de naam Castricum is verleidelijk, maar voorlopig onbewijsbaar.

Afb. 67 De laatste fase van de bewoning, met gracht en binnensloten achter de veronderstelde wal. Het graf van Hilde ligt er wat verloren bij; dit komt ook omdat dit terreingedeelte maar voor een heel klein gedeelte is onderzocht.

Hoofdstuk 13 | Statistische gegevens

In paragraaf 2.0 werd kort geschetst hoe het inheemse aardewerk is beschreven; hier is de plaats om daarover uit te weiden.

De eerste scheiding vindt plaats op basis van een vijftal kenmerkende rand typen:

13.1 Rand typen

De **A-rand**, die aan de buitenzijde altijd rond of vloeiend overloopt in de schouder, maar aan de binnenzijde een (scherpe) knik vertoont. Het merendeel van de A-randen is verdikt. Ruim 51% van alle aangetroffen randen is van dit type.

De **B-rand** ken teen rechte buiten- en binnenkant; de overgang naar de hals kan rond verlopen of scherp, evenals de overgang aan de binnenzijde. 23% van alle randen in Castricum heft deze eigenschappen.

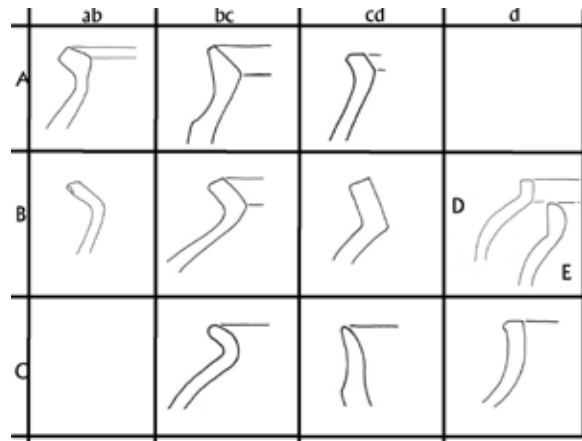
De **C-rand** is aan buiten- en binnenzijde gebogen en loopt vrijwel altijd vloeiend over in de hals. Ook aan de binnenzijde is een vloeiend verloop kenmerkend. Eén op de vier randen binnen het Castricumse onderzoek behoort tot dit type

De **D-rand** is de-facto een volkomen rechtop staande rand met een rechte binnen- en buitenkant; de overgang naar de hals/schouder is altijd scherp afgezet. Deze randen komen maar zeer weinig voor.

De **E-rand** is ook een rechtop staande (korte) rechte rand, die echter aan de binnenzijde rond is en meestal ook rond overloopt in de hals. Dit laatste type is uiterst schaars.

Randen staan onder een bepaalde hoek ten opzichte van het horizontale vlak:

- geheel vlakliggend 'a',
- iets schuin omhoog 'ab',
- plusminus 45° 'bc',
- zeer steil 'cd' en
- rechtop is 'd'.

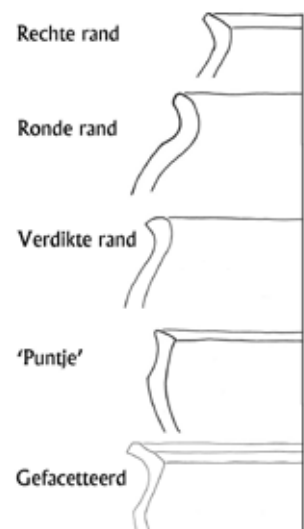

Afb. 68 Overzicht van randsteiltes (zie tekst voor uitleg)

13.2 Rand afwerking

Er kunnen drie hoofdvormen van afwerking van het rand type worden onderscheiden:

- 1 'pu' = in een puntje uitgetrokken
- 2 're' = recht afgewerkt
- 3 'ro' = rond afgewerkt
- 4 'f' = gefaceteerd ('a' wordt gebruikt voor een vlakliggend facet)
- 5 'vd' voor een extra verdikte rand

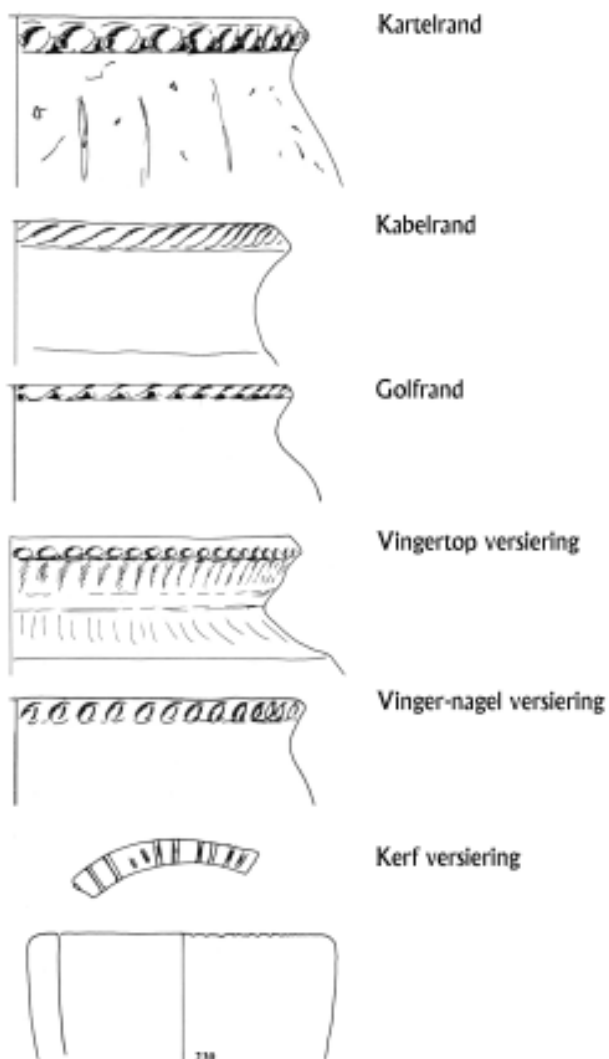

Afb. 69 De verschillende wijzen waarop de rand afgewerkt kan zijn.

13.3 Versiering

Naast deze hoofdvormen kan een rand extra verdikt (vd) zijn, of versierd, of beide, natuurlijk.

- 1 'kab' = kabel; versiering die lijkt op de indruk van een dik touw.
- 2 'kar' = kartel; diep ingedrukte dellen, waardoor de buitenzijde getand lijkt.
- 3 'ke(rf)' = kerven aangebracht met een mes of spatel.
- 4 'vt' = vingertop versiering als ondiepe ronde dellen (zonder nagels).
- 5 'vn' = vingernagel versiering als 'vt' maar dan met zichtbare nagels.
- 6 'go' = golfrand; plastisch gevormde rand die op een kabelrand lijkt

Afb. 70 De belangrijkste versieringswijzen van de randen van inheems aardewerk.

Van de A-randen is 79% recht afgewerkt, 10% loopt uit in een puntje en eveneens ruim 10% is rond afgewerkt. De recht afgewerkte randen zijn voor slechts 15% voorzien van kartelranden die veruit de grootste groep versiering is op dit type rand. Van alle A-randen is slechts 33% versierd.

Van de B-randen is 82% recht afgewerkt, 13% rond en de overige 5% loopt in een puntje uit. 38% van de B-randen is versierd, wat overeenkomt met het percentage van de A-randen. De meest voorkomende versiering is een (fijne) kartel.

De C-randen zijn voor bijna 60% recht afgewerkt; 8% van de randen is tot een puntje uit getrokken en de resterende 32% is rond afgewerkt.

13.4 Pot typen

In de onderstaande grafiek zijn 621 beschreven randen verwerkt die konden worden toegeschreven aan een bepaald pot type. Hierin is ook een tweedeling gemaakt in de steilte van de randen (zie 13.1).

Overduidelijk is dat de A-randen verreweg in de meerderheid zijn en dat zij vooral voorkomen op potten uit de Friese traditie. Ook valt op dat steile A-randen veel minder voorkomen. B-randen worden een stuk minder gebruikt bij het Friese aardewerk en het is voorts opvallend dat de groep van het O – I ook goed is vertegenwoordigd. Dit zijn dan wel brede (meervoudig) gefaceteerde randen. Deze komen, omdat ze later in de tijd staan, ook vaker voor met de steilste randen.

Een opmerking dient gemaakt bij het relatief veel voorkomen van C-randen bij type F- I; dit is mogelijk te wijten aan de moeilijkheid om F- I, O- I en L – Ic van elkaar te onderscheiden bij kleinere fragmenten

Zie Afb. 71 op de volgende pagina.

	A-randen		B-randen		C-randen		n		A-randen		B-randen		C-randen		%					
	n	n	n	n	n	n			%	%	%	%	%	%						
steilte	a	t/m	b	c	d	t/m	a	t/m	b	c	d	t/m	a	t/m	b	c	d	t/m		<0,2
pottype																				<0,4
F-I	166	5	34	9	22	20	256	F-I	26,73%	0,81%	5,48%	1,45%	3,54%	3,22%	41,22%				<0,6	
F-II	31	1	2	1	8	2	45	F-II	4,99%	0,16%	0,32%	0,16%	1,29%	0,32%	7,25%				<0,8	
F-III	21		1		6	1	29	F-III	3,38%		0,16%		0,97%	0,16%	4,67%				<1,0	
F-IV	14	4	1	2	1	1	23	F-IV	2,25%	0,64%	0,16%	0,32%	0,16%	0,16%	3,70%				>1-2	
F-V	17	2		1	1		21	F-V	2,74%	0,32%		0,16%	0,16%		3,38%				>2-3	
F-VI	5	1	1		2	1	10	F-VI	0,81%	0,16%	0,16%		0,32%	0,16%	1,61%				>3-4	
VIII	9		1	2	1	3	16	VIII	1,45%		0,16%	0,32%	0,16%	0,48%	2,58%				>4	
O-I	10	11	30	22	10	17	100	O-I	1,61%	1,77%	4,83%	3,54%	1,61%	2,74%	16,10%					
O-II	2			1			3	O-II	0,32%			0,16%			0,48%					
O-III	5		1		2	1	9	O-III	0,81%		0,16%		0,32%	0,16%	1,45%					
O-IV							0	O-IV	0,00%						0,00%					
O-V	1					3	4	O-V	0,16%					0,48%	0,64%					
O-VI	4			1	2	2	9	O-VI	0,64%			0,16%	0,32%	0,32%	1,45%					
L-Ia		2		4	1		7	L-Ia		0,32%		0,64%	0,16%	0,00%	1,13%					
L-Ib				6		12	18	L-Ib				0,97%		1,93%	2,90%					
L-Ic			1	2		13	16	L-Ic			0,16%	0,32%		2,09%	2,58%					
L-Id				5			5	L-Id				0,81%		0,00%	0,81%					
L-Ie						2	2	L-Ie						0,32%	0,32%					
L-If						1	1	L-If						0,16%	0,16%					
L-Ig						4	4	L-Ig						0,64%	0,64%					
L-Ih						1	1	L-Ih						0,16%	0,16%					
L-III	3		2	6		5	16	L-III	0,48%		0,32%	0,97%		0,81%	2,58%					
L-IVa	1	1		1	1		4	L-IVa	0,16%	0,16%		0,16%	0,16%		0,64%					
L-Ivb		1		1			2	L-Ivb		0,16%		0,16%			0,32%					
L-Ivc				3			3	L-Ivc				0,48%			0,48%					
L-IVd		1		2		3	6	L-IVd		0,16%		0,32%		0,48%	0,97%					
L-Ive				1			1	L-Ive				0,16%			0,16%					
L-IVf	1						1	L-IVf	0,16%						0,16%					
L-IVg						3	3	L-IVg						0,48%	0,48%					
L-VI		1		2		3	6	L-VI		0,16%		0,32%		0,48%	0,97%					
	290	30	74	72	57	98	621	totaal	46,7%	4,8%	11,9%	11,6%	9,2%	15,8%	100%					

Afb. 71 Dubbele grafiek met daarin verwerkt de onderscheiden pot typen, de drie hoofdvormen van de randen in twee steiltevarianten. Voor de interpretatie: zie tekst.

13.5 pot grootte van het Friese aardewerk

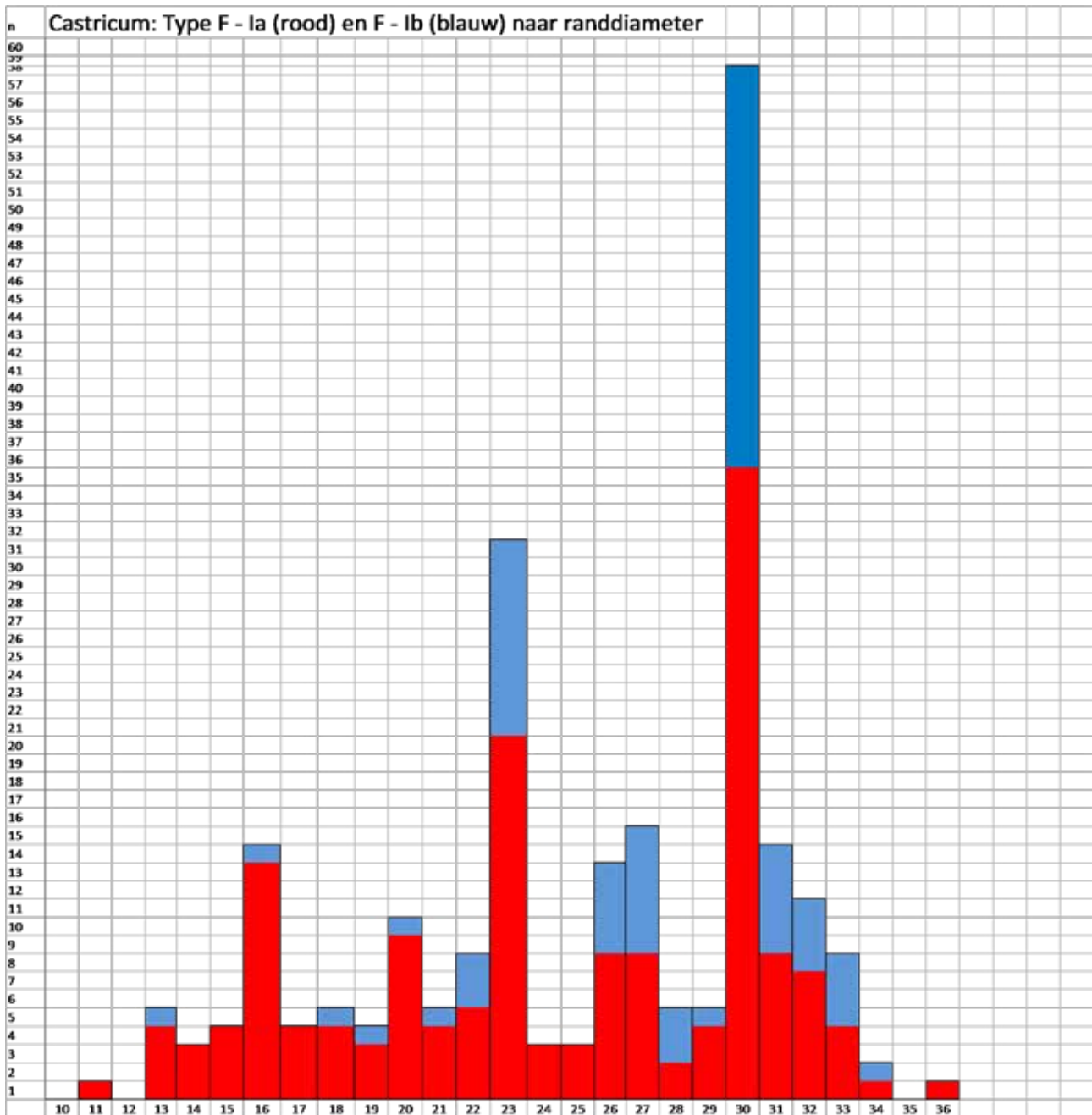
Als we voor de berekening van de inhoud van potten alleen ons zouden moeten verlaten op complete exemplaren, zijn we gauw klaar: er zijn er maar enkele. Daarom moeten we uitgaan van de diameter van de potrand. Deze geeft ten minste een indicatie van de relatieve inhoud.³²⁾ Het voorkomen van diverse potmaten kan een indicatie zijn voor het dagelijks gebruik van aardewerk. We gaan deze maatvoering van het Friese aardewerk vergelijken met materiaal uit de opgraving Schagen-Witte Paal III, omdat de sites op vele punten overeenkomsten hebben.³³⁾

13.5.1 Type F – I

In de grafiek die is gemaakt van het voorkomen van de (kook) potten van type F – Ia en F – Ib vallen de globale overeenkomsten op. Wel dient worden beseft dat de hoeveelheid getelde randen van Schagen een factor 10 groter is dan Castricum end at kleine afwijkingen hun oorzaak kunnen hebben in de geringere hoeveelheden in Castricum.

32) Het extreem nauwmondige type III geeft natuurlijk geen goede indicatie (zie verderop in de tekst).

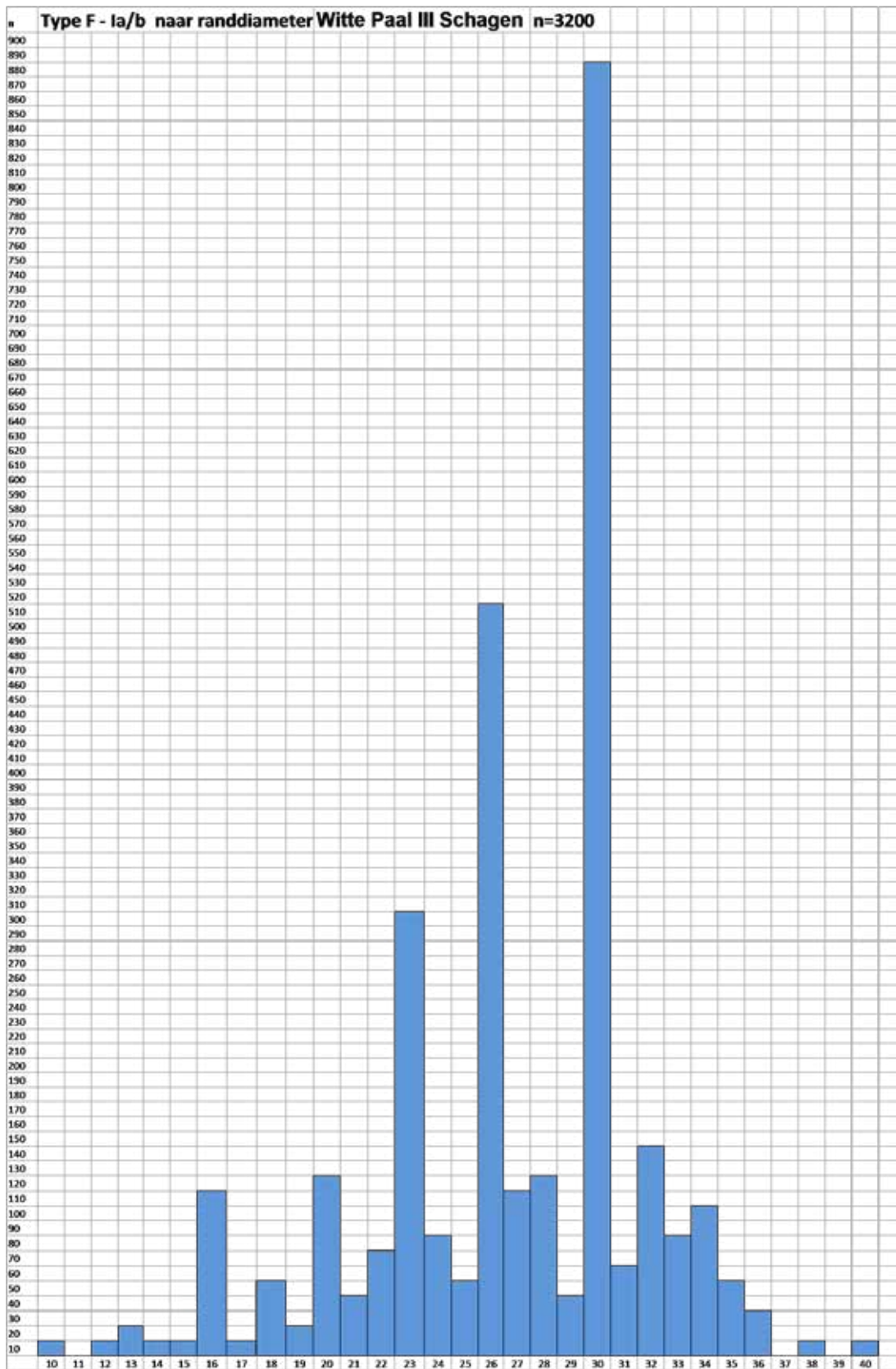
33) Het onderzoek dat tussen 1992 en 1996 plaatsvond, is nooit in zijn geheel gepubliceerd. De schrijver had de dagelijkse leiding en is dus goed bekend met het opgegraven materiaal.

Afb. 72 Grafiek van het voorkomen van rand diameters van de wijdmondige potten F – Ia en de iets nauwmondiger F – Ib.

Herkenbaar zijn enkele pieken bij 16, 20, 23, 26/27 en 30 centimeter. Wat opvalt aan het voorkomen van F – Ia ten opzichte van F – Ib, dat de kleine maten veel minder vaak een wat geslotener karakter hebben dan de grote. Als we uitgaan van het gebruik van de potten als kookpotten, is een kleinere wat nauwmondige pot helemaal niet zo handig in het gebruik en zal daarom ook minder voorkomen. Omdat het niet niet om serviesgoed gaat maar om meest ruwe potten, valt op dat de grote maten van dertig cm of meer het vaakst zijn

gebruikt. Dit kan een indicatie zijn voor de samenstelling van het huishouden en dus voor het aantal bewoners dat uit eenzelfde pot moest eten. Interessant wordt dan natuurlijk de grafiek van Schagen, Witte Paal III.

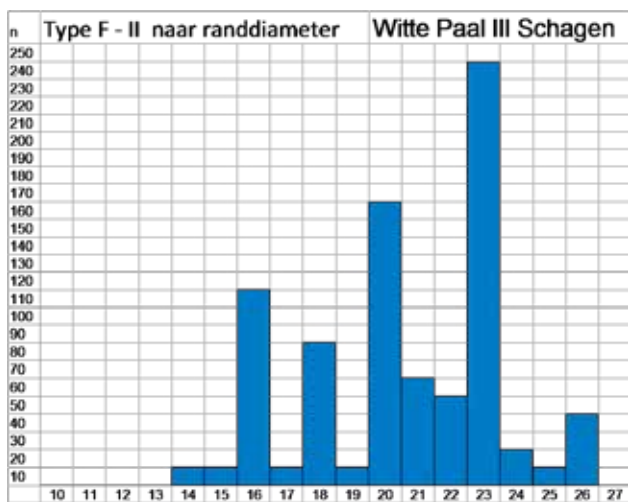
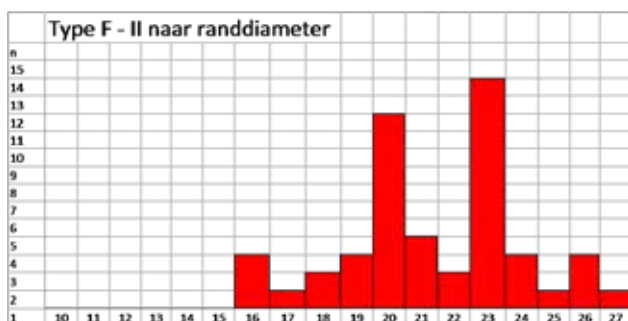

Afb. 73 Schagen, Witte Paal III; voorkomen van randdiameters van pot type F – I.

De overeenkomsten zijn frappant: alle genoemde maten van potten 'pieken' ook in deze grafiek. Klein verschil is dat de piek van de 26/27 cm potten in Schagen behoorlijk hoog is.

13.5.2 Type F – II

Type F – II, de wijdmondige orenpot, zal een specifiek doel hebben gehad, mogelijk als serviesgoed, omdat vele exemplaren gepolijst zijn afgewerkt.³⁴⁾ Eerder heb ik al eens gesuggereerd dat het gebruik als melk-'emmer' goed te verdedigen zou zijn. Te verwachten is dan ook dat het verschil in aangetroffen formaten gering zal zijn. Echter...

Afb.74 en 75 Twee grafieken die de groottes aangeven van de wijdmondige orenpotten F – II uit Castricum en Schagen, respectievelijk. Duidelijk is dat er verschillende maten zijn gemaakt en dat een gevarieerd gebruik daarmee duidelijk is.

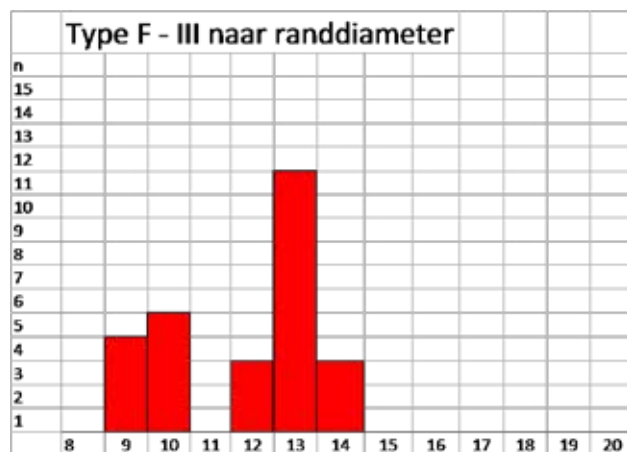
Hoewel de aantallen sterk verschillen, geven de twee grafieken een vrijwel identiek beeld; exact dezelfde maten springen er uit: 16, 18, 20, 23 en 26 cm diameter, gelijk aan de (kook)potten van Type F – I. De echt grote maat van 30

34) Ruw 38%, glad 13%, gepolijst 49%.

centimeter is echter afwezig. Hiermee lijkt aangetoond dat de wijdmondige orenpot waarschijnlijk een functie had binnen het serviesgoed.

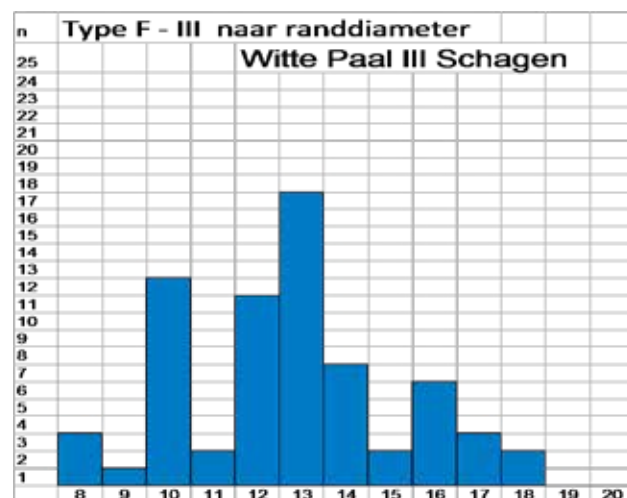
13.5.3 F – III

De nauwmondige kannen F – III komen in verschillende groottes voor en ook hier valt voor het Castricumse aardewerk te bezien hoe dit zich verhoudt tot Schagen.

Afb. 76 Uit de slechts 25 exemplaren lijkt af te lezen dat er kleine potten zijn geweest met een hals diameter (buitenzijde!) van 9 á 10 cm en een grote groep van rond de 13 cm.

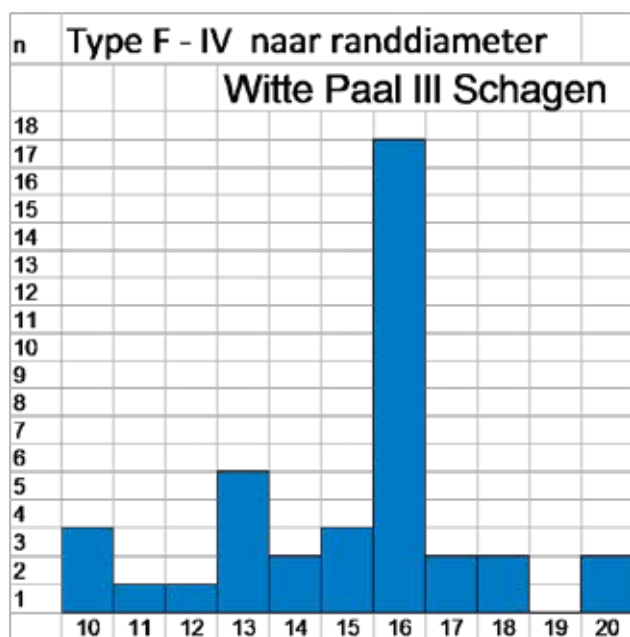
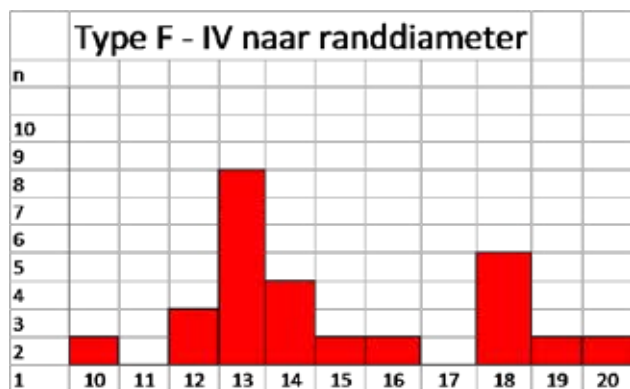
Door het veel grotere aantal potten uit Schagen (n=65), is daar ook de spreiding in formaten wat groter, maar de 'pieken' duidelijker: 10 en 13 cm zijn het meest voorkomend, maar ook is er een redelijk aantal forse potten geweest die we onder het Castricumse materiaal niet aantreffen.

Afb.77 De Schagense nauwmondige potten F – III vertonen een iets grotere spreiding in formaten dan die uit Castricum. Bovendien zijn er blijkbaar zeer grote exemplaren geweest.

13.5.4 F – IV

Type F – IV komt in beide sites niet zo veel voor dat een uitsplitsing in sub-typen³⁵⁾ voor de vergelijking nuttig lijkt. Hun gebruik als serviesgoed lijkt onomstreden, gelet op het feit dat alle exemplaren – in Castricum, zowel als in Schagen – geheel gepolijst zijn. Hoewel de verschillen in aantallen groot zijn, valt direct op dat F – IV in Schagen een maatje groter werd gebruikt. Dit kan natuurlijk te maken hebben met gezinsgrootte en samenstelling.

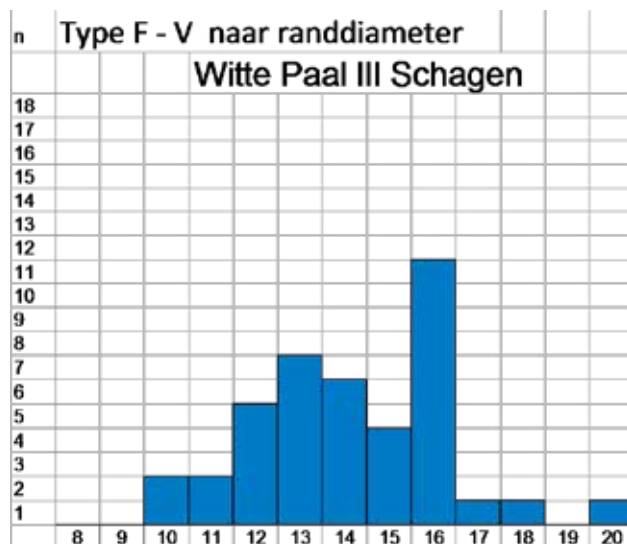
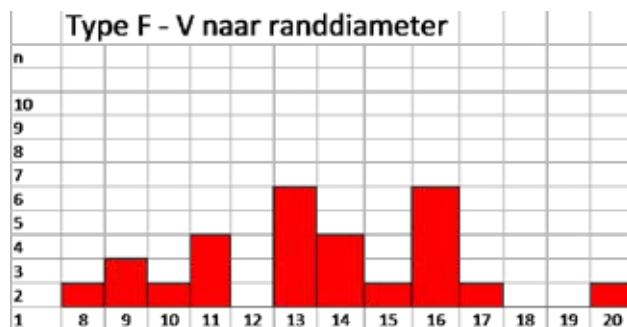

Afb. 78 en 79 De twee grafieken van typen F – IV vertonen een opmerkelijk verschil in grootte van deze vorm van tafelservies; waar in Castricum de maat van 13 cm prevaleert, is dat in Schagen een maatje groter.

35) Zie Diederik 2002 blz. 76 ff

13.5.5 F – V

Voor type F – V, de etenskelk van de Friezen, zou eenzelfde verschil verwacht mogen worden – er vanuit gaande dat beide pot types F – IV en F – V als tafelservies werden gebruikt. Gesteld moet wel worden dat het aantal randscherven in Castricum vrij gering was.

Afb. 80 en 81 De grafieken voor type F – V, die, ondanks de bescheiden aantallen in Castricum, op hoofdlijnen overeenkomsten vertoont met het materiaal uit Schagen; 13 en 16 centimeter waren de twee meest gebruikte maten, terwijl er in beide plaatsen blijkbaar ook grote eters aanwezig waren.

13.5.6 Conclusies uit het vergelijk

De overeenkomsten tussen de verschillende gebruikte maten in Castricum en Schagen zijn, ondanks de verschillen in aantal, verrassend groot. Twee maten etenskommen van rond de dertien en van rond de zestien centimeter randdiameter bevatten genoeg eten voor één persoon, behalve de incidentele grote 'bakken' van 20 centimeter diameter voor de 'grote eter' in het gezin.

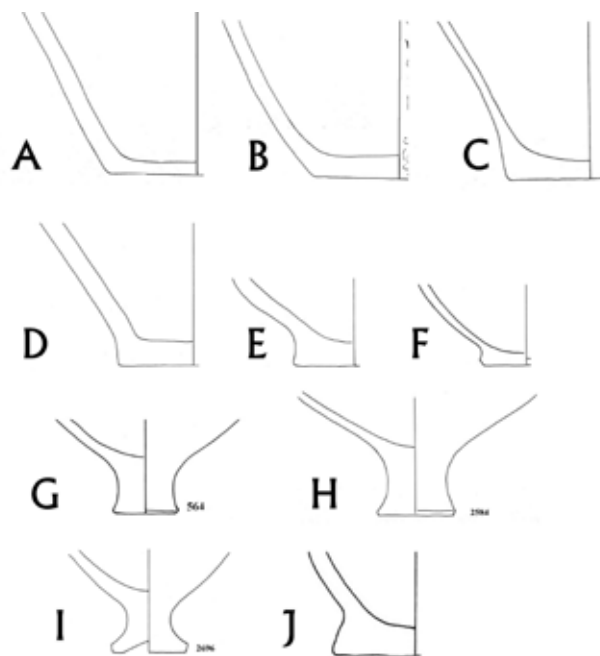
De overige typen uit de Friese periode komen in Castricum in dergelijke kleine aantallen voor, dat een verdere vergelijking op weinig gebaseerd zou zijn. Voor het eerst is echter duidelijk geworden dat er in Noord-Holland op twee plaatsen die veertig kilometer uiteen liggen, niet alleen qua vorm hetzelfde aardewerk werd gemaakt, maar dat ook de maatvoering en het gebruik ervan grote overeenkomsten vertoont. Blijkbaar zijn beide nederzettingen in deze periode op vele fronten goed met elkaar vergelijkbaar.

13.6 Vormgeving pot voeten

Naast de potvorm en de afwerking van de randen, zijn de onderkanten van het aardewerk zeker niet alle gelijk. Hier kunnen zeker 10 verschillende vormen in worden herkend.

- Type A vlakke bodem direct overgaand in rechte wand,
- Type B vlakke bodem direct overgaand in bolle wand,
- Type C vlakke bodem direct overgaand in holle wand,
- Type D vlakke bodem direct overgaand in lage rechte voet, meestal scherp overgaand in holle wand
- Type E vlakke bodem direct overgaand in lage rechte voet, meestal scherp overgaand in bolle wand,
- Type F als voorgaande, maar dan extreem bolle wand,
- Type G als C, maar dan op stengelvoet,
- Type H als G, maar dan met extra facet, (komt ook als lage voet voor)
- Type I als H, maar dan met holle voet,
- Type J vlakke bodem direct overgaand in schuin naar binnen staande rechte voet, meestal scherp overgaand naar een licht bolle wand.

Naast deze meest voorkomende bodem typen, komen er af en toe licht holle bodems voor en zelfs een keer een standvoet.

Afb. 82 Onderscheiden voettypen van inheems aardewerk.

Hoofdstuk 14 | Gebruikte literatuur

Abbink, A.A. 1999. *Make it and break it: the cycles of pottery*. Academisch proefschrift ter verkrijging van de graad van Doctor. ASLU nr 5. Leiden.

Bloemers, J.H.F. 1978. *Rijswijk (Z.H.); 'De Bult'. Eine Siedlung der Cananefaten*. Nederlandse Oudheden 8.

Brandt, R.W. , W.Groenman van Waateringe en S.E.v.d. Leeuw 1987. *The Assendelver Polder Papers I*. Cingula 10, I.P.P. Amsterdam.

Dekker, Claudia, Gaston Dorren en Rob van Eerden, 2006. *Het land van Hilde. Archeologie in het Noord-Hollandse kustgebied*. Utrecht.

Diederik, F. 1981. *Lagedijk, een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd te Schagen*. Westerheem XXX, 220 - 245.

Diederik, F. 1994. *Muggenburg door de eeuwen heen*. In: 10 jaar Muggenburg. Pag. 8-30. Schagen.

Diederik, F. 1997. *Schagen: Witte Paal III*. In: Archeologische Kroniek over 1996. Holland 1997, 350-352.

Diederik, F. 2002. *Schervengericht. Een onderzoek naar inheems aardewerk uit de late derde en vierde eeuw in de Kop van Noord-Holland*. AWN reeks NR 3.

Diederik, F. 2013. *IJzertijd aardewerk in Noord-Holland*, Analyse van het vondstmateriaal uit het Romeinse fort Velsen-I. Provinciale Archeologische Rapporten nr 1. Haarlem. Engelstalig: 'Local pottery found in the Roman military fortress Velsen I'

Dieke, Maren, 2005. *Die kaiserzeitlichfrühvölkerwanderungszeitliche Keramik von Hildesheim-Bavenstedt. zonder plaats*

Dušek, Sigrid, 1984. *Die produktion Römischer Drehscheibenkeramik in Thüringen*. In: *Roemerzeitliche Drehscheibenware im Barbarikum*. Verslag symposium in Weimar, mei 1984. Met meerdere bijdragen. Weimar.

Erdrich, Michael, 1996. *Rom und die Barbaren. Das Verhältnis zwischen dem Imperium Romanum und den germanischen Stämmen vor seiner Nordwestgrenze seit der späten römischen Republik bis zum gallischen Sonderreich*. Doctoraalscriptie Amsterdam.

Es, W.A. van, 1967. *Wijster, A native village beyond the imperial frontier, 150 - 425 A.D*. Paleohistoria, vol. XI, Groningen.

Es, W.A. van, 1968. *Paddepoel, excavations of frustrated terps, 200 BC - 250 AD*. Paleohistoria 14, 187 - 352.

Es, W.A. van en M. Miedema, 1971. *Leeuwarden: Small terp under the Oldenhove cemetery*. B.R.O.B. 20 - 21, 89 - 117.

Feustel, R. 1984. *Römerzeitliche Drehscheibenware im Barbarikum*. Weimar

Hagers, J.-K.A., Sier, M.M., 1999: 'Castricum-Oosterbuurt, bewoningssporen uit de Romeinse tijd en middeleeuwen', Amersfoort

Heeringen, R.M. van, 1981. *The Iron Age in the Western Netherlands I*. BROB 31.

Heeringen, R.M. van, 1987. *The Iron Age in the Western Netherlands II*. BROB 37.

Heeringen, R.M. van, 1989. *The Iron Age in the Western Netherlands III*. BROB 39.

Hegewisch, Morten, 2007. CERAMICA MODELA TĂ LA ROA TĂ DIN VESTUL GERMANIEI MAGNA ȘI P ARALELE EI ÎN CADRUL CUL TURII SĂNT ANA DE MUREȘ – CĂRNEAHOV
In: *Ephemeris Napocensis* 16-17, 2006-2007, 177-225.

Helderman, E.J. 1971. *Enige resultaten van vijftien jaar archeologisch onderzoek in de Zaanstreek*. Westerheem XX, p. 52 - 83.

Miedema, M. 1983. *Vijftientwintig eeuwen bewoning in het terpenland ten Noordwesten van Groningen*. Academisch Proefschrift VU Amsterdam.

Miedema, M. 1990. *Oost Fivelingo 250 v. C.- 1850 n. C. Archeologische kartering en beschrijving van 2100 jaar bewoning in Noord-oost Groningen*. *Paleohistoria* 32, 111-145.

Nieuwhof, Annet, 2008. *Het handgemaakte aardewerk, ijzertijd tot vroege middeleeuwen*; in: J.A.W.Nicolay 2008. *Opgravingen bij Midlaren ,5000 jaar wonen tussen Hondsrug en Hunzedal*. Groningen Archaeological Studies 7/1.

Nieuwhof, Annet. 2013. *Anglo-Saxon immigration or continuity? Ezinge and the coastal area of the northern Netherlands in the Migration Period*. JALC Pdf.

Nieuwhof, Annet (red.) 2014. *En dan in hun geheel. De vondsten uit de opgravingen in de wierde Ezinge*. Vereniging voor Terpenonderzoek.Groningen.

Plettke, A. 1921. *Ursprung und Ausbreitung der Angels und Sachsen. Die Urnenfriedhöfe in Niedersachsen*. Hildesheim/Leipzig.

Stolp, J.J. 2000. *De Romeinen in de buurt. In: Grondsporen, Veertig jaar archeologisch onderzoek in de Zaanstreek*. Uitgave AWN - Afdeling Zaanstreek.

Stuurman, H.W. 1978. *Een chaotische inheemse vindplaats uit de Romeinse keizertijd in Assendelft*. Westerheem XXVII, 81 -107.

Stuurman, P. 1969: *Archeologie van het jaar nul*. Westerheem 1969, 62 - 79.

Taayke, E. 1990a: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Vorbericht*. BROB 40, 101-107.

Taayke, E. 1990b: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil I: Westergo (Friesland)*. BROB 40, 109-222.

Taayke, E. 1995: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil II: Nord Drenthe*. BROB 41, 9-102.

Taayke, E. 1996a: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil III: Mitte Groningen*. BROB 42.

Taayke, E. 1996b: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil IV: Oostergo*. BROB 43.

Taayke, E. 1996c: *Die einheimische Keramik der nördlichen Niederlande, 600 v.Chr. bis 300 n. Chr.: Teil V: Übersicht*. BROB 43.

Woltering, P.J. 2000. *The archeology of Texel. Four studies on settlement and landscape (1350 BC - AD 1500)*. Academisch proefschrift. ROB uitgave.

Woltering, P.J. 2001. *Occupation History of Texel, IV Middle bronze Age – Late Iron Age (1350-100 BC)*. BROB 44 Amersfoort.

Huis van Hilde
Westerplein 6
1901 NA Castricum
info@huisvanhilde.nl
www.huisvanhilde.nl

